

I.

A kisebbségi jogok forrásainak története Nagyromániában

I. Az állam belső életében a jogszabály adott körülményeknek és e körülményekkel kapcsolatosan érvényesült törekvéseknek az eredője. Mihelyt e tényezők között fennállott és a jogszabályban kifejezésre jutott egyensúly valamely tényező megváltozása folytán megbomlik, ez a körülmény az erőviszonyokat újból kifejező új jogszabály meghozataláig a meglévő jogszabály alkalmazásának módjában vagy annak értelmezésében azonnal jelentkezik. A jogalkotásban érvényesült tényezők viszonyának módosulása ily módon tehát nemcsak a jogszabály megalkotását szükségessé tevő adottságok megváltozása miatt következhetik be, hanem amiatt is, hogy az államéletben ténylegesen létező s a jogszabály megalkotásánál érvényesülést igénylő törekvések nem szűnnek meg pusztán csak azért, mert egy, náluk erősebb akarat velük esetleg ellentétes jogszabályt hozott létre, hanem a meglévő jogszabály hatálya alatt is törekednek egyrészt annak megváltoztatására, másrészt pedig arra, hogy a jogszabályt akként alkalmazzák, amint az álláspontjuknak megfelel.

II. A tételes jog azon szabályainál, amelyeknek létrehozó tényezői aránylag gyakori és rövid idő alatt bekövetkező változásoknak vannak kitéve, a tételes jogszabály vizsgálata előtt feltétlenül szükséges áttekintőleg megismerni a tételes jog forrásait létesítő tényezőket. Az első világháborút befejező békekötések által létesített Nagyrománia¹ aránylag nagyon rövid ideig állott fenn, azon-

¹ Tanulmányomban Nagyrománia alatt az 1918. dec. 1.—1940. aug. 30. időközben fennállott Romániát értem. Az 1918. dec. 1-i időpontot célszerűségből választottam Nagyrománia kezdetének, mert a román jogi felfogás szerint ezzel az időponttal váltak a románok által lakott egyéb területek után az erdélyi és keletmagyarországi részek is az önrendelkezési jog gyakorlása folytán jogilag a román királyság területeivé. Ld. pl. a Semmitőszék 1938. nov. 24-i 143. sz. t. ü. határozatát, közli a *Curierul Judiciar*, XLVIII—1939., 295—298., a bukaresti ítélőtábla III. tanácsának 1927. dec. 19-i 383. sz. határozatát, közli *Pand. Rom.* VII—1928., II. 57—60. A román törvényhozás is

ban maga az a tény is, hogy ezalatt az idő alatt is sűrűn változtatta az alaki szempontból egyébként eléggé megkötött alkotmány törvényeit, arra mutat, hogy az államélet belső tényezői sohasem voltak összhangban az írott alkotmányokkal, hanem annak újabb és újabb változásait kényszerítették ki. Ez a körülmény azért jelentős, mert a mindenkori alkotmány törvényekkel ellentétes törekvések — az alkotmánytörvényeket létrehozó külső adottságok megváltozásaival párhuzamosan — a tétéles alkotmánytörvény megváltoztatásáig is, a közönséges jogalkotásban, sokszor az alkotmány, törvénnyel ellentétben is, láthatóan érvényesültek. Az alábbiakban Nagyrománia alkotmánytörvényeinek, illetve bármilyen okból alaptörvény jelleggel bíró jogalkotásainak létrejöttével kapcsolaton azon körülményekre kívánok röviden rámutatni, amelyek a tétélei jog alkalmazása, végrehajtása vagy értelmezése szempontjából jelentősek.

A részletes ismertetés előtt szükséges rámutatni arra, hogy nemcsak Nagyrománia alkotmányjogi törvényhozását, de általában az egész román jogalkotást döntő módon befolyásolja az a körülmény, hogy az egész újkori jogalkotás szinte minden összefüggést megtagad az addigi román jogfejlődéssel. Az egyesült román fejedelemség 1859. után fokozott iramban volt kénytelen pótolni azokat a hiányokat, amelyek megakadályozták a fejedelemségnek az európai jogrendbe való beilleszkedését és erre a legkönnyebb utat választotta: lemásolta a nyugati kultúrnépek jogalkotásait, anélkül azonban, hogy az államban azokat az életviszonyokat meg tudta volna teremteni, amelyekre ezek a jogszabályok alkalmazhatók voltak. Az átvett jogszabályok — az alkotmánytörvény és az élet legfontosabb kérdéseit rendező törvények — ennél fogva sem a való szükségnek nem feleltek meg, sem pedig nem fakadtak az ország belső közmeggyőződéséből. Ennek eredményeként a törvények végrehajtására irányuló akarat általában gyenge, sok esetben pedig felismerhető annak teljes hiánya is.

A román törvényhozás fontosabb alkotásai közül: az 1866. évi alkotmány az 1835. évi belga alkotmány fordítása,² az 1864. dec. 4-i polgári törvénykönyv (Codul civil) nagyrészt az 1807. évi francia polgári törvénykönyv (Code Napoléon) fordítása, de ezenkívül felhasználták hozzá az olasz polgári törvénykönyv tervezetét (Pisanelli tervezet), az 1851.

ezt az álláspontot tartotta szem előtt. E célszerűségi szempont nem jelenti, hogy ezzel — az alább még bővebben kifejtendő állásponttal — azonosítom magam. 1940. aug. 30. a II. bécsi döntés időpontja, amelynek következtében egyes északkeleti és keletmagyarországi részek újból a magyar állami főhatalom alá kerültek vissza és így a páris körüli békekötésekkel létesített Nagyrománia megszűnt létezni.

² Hamangiu, C, *Codurile Uzuale*, Ed. II. București, é. n., 3.

évi belga polgári törvénykönyvet, stb.,³ az 1887. május 10-i kereskedelmi törvénykönyv (Codul comercial) az 1882. évi olasz kereskedelmi törvénykönyv fordítása, az olasz kereskedelmi törvénykönyvet életbeléptető 1882. dec. 14-i olasz királyi rendelet, az 1848. évi német váltótörvény, az 1869. évi német kereskedelmi törvény, az ezt Elzász-Lotaringiában 1872-ben életbeléptető törvény, végül az 1872. évi s a kereskedelmi zálogról szóló belga törvény felhasználásával.⁴ Az 1865. évi büntetőtörvénykönyv (Codul penal), az 1851. évi porosz büntetőtörvénykönyv, továbbá az 1810. évi francia büntetőtörvénykönyv átültetése, az addigi román jogfejlődés kevés felhasználásával.⁵ Az 1881. évi erdőtörvény (Codul silvic) az 1827. évi francia erdőtörvény másolata.⁶ Az 1881. évi katonai büntetőtörvénykönyv (Codul penal militar) az 1857. évi francia katonai büntetőtörvénykönyv másolata.⁷ Az 1884. évi s a tengeri haderőhöz tartozókra vonatkozó katonai büntető törvénykönyv (Codul de justiție specială pentru Corpul Marinei) az 1858. évi minta alapján készült,⁸ stb., stb.

Az eljárási tétel jogból: az 1865-i (később, 1900-ban lényegesen módosított) polgári perrendtartás (Codul de procedură civilă) az 1807. évi francia polgári perrendtartás alapján készült, a genfi kanton 1819. évi polgári perrendtartásának, az 1885. évi francia végrehajtási törvénynek s a genfi kanton 1816. évi bírósági szervezeti törvényének felhasználásával.⁹ Az 1864. december 2-i bünvádi eljárás (Codul de procedură penală) az 1832. évi francia bünvádi eljárás (Code d'Instruction criminelle) átdolgozása,¹⁰ stb., stb.

Kétségtelen, hogy az átvett jogszabályok annak idején az európai jogalkotás értékei voltak s méltán keltették fel a latin jogi iskolákban felnőtt román jogtudósok csodálatát. Kétségtelen azonban az is, hogy a román fejedelemség összes életviszonyai annyira távol állottak ezektől a törvényektől, hogy a törvényyszöveg legtöbbször csupán a való életre nem alkalmazható holt betű maradt. Ez a körülmény egyik előzménye a későbbi román államéletben világosan felismerhető azon ténynek, hogy a jogszabályt meghozta ugyan a törvényhozás, de annak alkalmazására ritkán került sor.

1. Fejezet. Az 1866-i alkotmány

A Törökország protektorátusa alatt levő román fejedelemség hosszas belső válság és Cuza fejedelem elűzése után Hohenzollern-Sigmaringen Károly hercegnek fejedelemmé való meghívásával egyidejűleg új alkotmányt is hozott. Az alkotmányt már az új fejedelem, Károly hirdette ki.¹¹

³ Hamangiu, uo. 49.

⁴ Uo. 219.

⁵ Uo. 303.

⁶ Uo. 389.

⁷ Uo. 421.

⁸ Uo. 408.

⁹ Uo. 167.

¹⁰ Uo. 339.

¹¹ Az alkotmány létrejöttelének körülményei közül lényeges körülmény, hogy az — miként Románia összes későbbi alkotmányai — nem a tétel-

Az alkotmány a belga királyság 1835. február 25-i alkotmányának fordítása, lényegtelenebb és különösen a két állam közjogi és nemzetközi jogi helyzetének eltéréséből adódó változtatásokkal. Maga az a tény, hogy a román fejedelemség akkori vezetői felismerték azt, hogy az akkor liberális Európában a fejedelemség csak akkor tud megfelelőleg érvényesülni, ha nem számolva az ország belső adottságaival és az ebből adódó rendkívüli akadályokkal — liberális államszervezetet vesz át, a fejedelemség későbbi történetében döntő horderejű.

Erről az alkotmányról IORGA azt állapítja meg, hogy annak semmi köze sincsen a román történelemhez, nagyon sok hibája mellett első és döntő hibája az, hogy sohasem fejezett ki egy, a nemzeti lelkiismeret által elfogadott valóságot,¹² ami egyébként nem is meglepő, mert államcsíny hozta azt létre és így természetes, hogy a közvélemény ellene fordult. STERE Constantin súlyos szavakkal, kategorikusan állapítja meg, hogy az alkotmány csupán fikció és nem a való élet törvénye.¹³ BRĂTIANU Vintila ellenben azt állítja, hogy a nemzeti és demokratikus elveken felépült belga alkotmánynak nagy szerepe volt abban, hogy Romániából Nagyrománia lett.¹⁴

A jogi irodalom hasonlóképpen beismeri, hogy az alkotmány és az abból fakadó törvények tényleges alkalmazást sohasem nyertek, ezek a román lélektől mindvégig idegen díszítés maradtak és az ország törvényes állapotba sohasem került.¹⁵

les alkotmányjogban az alkotmány módosítására előírt szabályok szerint, hanem hatalmi szóval jött létre. A Cuza fejedelem-féle 1804. július 2-i Statutumokban előírt másik törvényhozó testület, a Szenátus ugyanis nem volt megválasztva és ezért a nemzetgyűlés (adunarea națională) felvette az alkotmányozó nevet és az alkotmányt csupán ez a testület szavazta meg. A Ghicakormány az így megszavazott alkotmányt fogadtatta el és hirdettette ki az új fejedelemmel. Vö. Alexianu, Gr., *Curs de Drept Constituțional*. București, 1930., I. 227., és Negulescu, Paul, *Constituția României*. București, 1938., 9.

Az alkotmányra Károly fejedelem 1866. június 30-án tett esküt s azt 1866. július 1-én tette közzé a román Hivatalos Lapban (Monitorul Oficial).

¹² „...Produs al loviturii de Stat, era lucru firesc, ca împotriva lui să se ridice... dar în bună parte și opinia publică... Astfel (t. i. az 1866-i alkotmány) a avut foarte multe defecte, între care cel dintâiu și hotărîtor a fost că n'a reprezentat niciodată o realitate acceptată de conștiința națională”. Iorga N., *Istoricul Constituției românești*. *Noua Constituție a României*. București, é. n., 24.

¹³ „România poate servi de pildă clasică a unei țări, care s'a mîrginit să copieze instituțiunile centrale ale parlamentarismului... Rezultatele sînt cunoscute. Nu e nevoie să descriem în detaliu acel „regim constituțional” în care satele au fost lăsate, fără lege și fără drept, prada jandarmilor și chiar în orașe a putut funcționa, neîmpiedecată, *garanția constituțională a ... beciurilor poliției*” (România klasszikus példája lehet annak az országnak, amely meglegedett azzal, hogy a parlamentarizmus központi intézményeit lemásolja... Az eredmények ismeretesek. Nem szükség, hogy részletesen is leírjuk azt az „alkotmányos rendet”, amelyekben a falvakat — törvény és jog nélkül — a csendőrök prédájának hagyták és a városokban is szabadon működhetett... a rendőrkorbácsok alkotmányi biztosítéka). Ld. *Anteproiect de Constituție* întocmit de secția de studii a partidului țărănesc. Cu o expunere de motive de Stere C. București, 1922., 38—40.

¹⁴ „... sub regimul ei (t. i. 1866-i alkotmány) am putut trece dela România Mică la România Mare”. Brătianu, Vintila, *Nevoile Statului modern și Constituția României Mari*, *Noua Constituție a României*. 26.

¹⁵ „S'a criticat și se critică generațiunea dela 1866 pentru că a introdus forme fără fond, ceiace a făcut, ca nici Constituțiunea, nici legile nu au avut o reală aplicare și că toate așezămintele noastre moderne, alcătuesc o simplă schimbare de decor, un fenomen de mimetism social, fără nici un

A liberális Európa rokonszenvezett azzal a fejedelemséggel, amely kifejezetten liberális államszervezetet vallott magáénak és ennek gyümölcsei nemsokára jelentkeztek is. A keleti kérdés megoldásával foglalkozó berlini kongresszus a balkáni kérdés rendezésével kapcsolatban az új államok függetlensége elismerésének feltételül azt az irányelvet szabta meg, hogy ezek kötelesek elfogadni mindazokat az eszméket, amelyek Európa összes államaiban a társadalmi berendezkedés alapjait képezik.^{15a} Így történt Romániával is, amelyet a kongresszus arra kötelezett, hogy akkori egyetlen kisebbsége, a zsidók javára bizonyos engedményeket tegyen. Ennek folytán szükségessé vált, hogy Románia megváltoztassa alkotmányát és lehetővé tegye, hogy zsidók is szerezhessenek román állampolgárságot, ami azelőtt az alkotmánytörvény szerint ki volt zárva.

1. A korábbi alkotmánytörvények nem engedték meg, hogy a zsidók állampolgárságot szerezzenek.¹⁶ Az 1866. évi alkotmánytervezetben bizonyos könnyítések voltak felvéve a zsidóság részére, ez ellen a románság hevesen tiltakozott, tüntetéseket és mészárlásokat rendezett, amelyek a külföldi hatalmak közbejöttét váltották ki;¹⁷ Ezek miatt az 1866-i alkotmány szerint csak keresztyén vallású idegenek szerezhettek állampolgárságot.¹⁸ A berlini kongresszus által megkívánt módosítás azonban ezt a rendelkezést teljesen hatályon kívül helyezte és kimondván azt, hogy Romániában a vallási és felekezeti különbség nem akadály a polgári és politikai jogok gyakorlásának, részleteiben szabályozza a honosítást. A honosításra vonatkozó rendelkezések lényege az, hogy román állampolgárságot idegen csak egyénileg és csak külön törvény alapján szerezhethet.¹⁹

2. A berlini kongresszus határozatainak megfelelőleg az európai hatalmak egymás után ismerték el Románia függetlenségét és pedig

răsuneț în suflul românesc, care a rămas strein de dânsul. Au rămas tot vechile obiceiuri, așa că nu am reușit să avem o stare de legalitate.“ Negulescu, Paul, *Tratat de drept administrativ*. II, 29. idézi Alexianu, Gr., *Drept constituțional*, I. 451.

^{15a} Vö. Balogh, i. m. 12., Sofronie, i. m. 39., Flachbart, i. m. 13—14., Budișteanu, Un capitol nou, 16.; Ld. még alább az ⁵⁰ sz. jegyzetet.

¹⁶ A párisi egyezmény (1858. augusztus 7.) — amely az 1866-os alkotmány előtt Románia alkotmánya volt — 46. §-a szerint csak keresztyén moldvaiak és románok szerezhettek politikai jogokat. Ld. Titel—Petrescu, Const.—Teișanu, Th., *Codul Naționalității Române*. București, 1940., 23.

¹⁷ Vö. Berkovitz, Joseph, *La Question des Israélites en Roumanie*. Paris, 1923. 324—350. Vö. továbbá Szász Zsombor, *Erdély Romániában*. Budapest, 1927., 288. skk. Berkovitz részletesen ismerteti az alkotmánytörvény parlamenti tárgyalásának vonatkozó anyagát, az ezzel kapcsolatos zavargásokat, tüntetéseket, továbbá a nagyhatalmak tiltakozásait. Bö ismertetést ad emellett a tényleges helyzetről is (i. m. 350—452.).

¹⁸ „Numai străinii de rituri creștine pot dobânda împământirea“. 1866-i alkotm. 7. § II. bek., közli Petrescu—Teișanu, i. m. 15.

¹⁹ Az 1866-i alkotmány 1879. okt. 13-i módosítása: „Diferența de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedice spre a dobânda drepturile civile și a le exercita.“ (7. § I. bek.) „Naturalizarea nu se poate acorda, decât prin lege și în mod individual.“ (7. § II. bek. 3. pont.) A módosítás parlamenti tárgyalására vonatkozóan bö adatközlés található Berkovitznál (i. m. 523. skk).

Ausztria-Magyarország, Oroszország és Törökország a berlini kongresszus után csakhamar, Németország, Anglia, Franciaország és Olaszország azonban csupán akkor, amikor Románia eleget tett a berlini szerződés feltételeinek és alkotmányát — a fentiek szerint — módosította. Németország, Franciaország és Anglia a függetlenség elismerésével egyidejűleg azonban közölték Romániával, hogy a zsidók állampolgárságára vonatkozó alkotmányjogi rendelkezések nem felelnek meg a berlini szerződés álláspontjának.²⁰ Románia ténylegesen még sem hajtotta végre a külföldnek szánt alkotmányszöveget és gyakorlatilag zsidó csak a legkritkább esetben nyert állampolgárságot.²¹ Az Északamerikai Egyesült Államok, amelyek nem is tartoztak a kongresszus résztvevői közé, 1872-ben elvileg, 1902-ben pedig formailag is tiltakoztak a zsidók romániai üldözése miatt, hivatkozva a békeszerződés alapjoglatára, mint a nemzetközi jognak és az örök igaz-

²⁰ Vö. Rădulescu, Constantin, Un épisode oublié de l'histoire de l'indépendance roumaine. *Mélanges Paul Négulesco*, Bucarest, 1935. 615. skk. Berkovitz (i. m. 523. skk.), Rădulescu (i. m. 617.), továbbá Berkovitz (i. m. 519.) és Fouques-Duparc, Jacques, *La protection des minorités de race, de langue et de religion*. Paris, 1922. 109. közlik Németország, Franciaország és Anglia azonos szövegű jegyzékét, amelyben elismerik Románia függetlenségét s ugyanakkor kinyilatkoztatják, hogy Románia nem a kongresszus álláspontjának megfelelően tett eleget a nem keresztyének állampolgárságára vonatkozó békeszerződési rendelkezéseknek: „Le Gouvernement (— Impérial — de Sa Majesté la Reine — de la République) ne saurait considérer comme répondant entièrement aux vues, qui ont dirigé les Puissances signataires du Traité de Berlin, les dispositions constitutionnelles nouvelles, dont il lui a été donné connaissance, et, en particulier, celles d'où résulte pour les personnes de rite non chrétien domiciliées en Roumanie, n'appartenant d'ailleurs à aucune nationalité étrangère, la nécessité de se soumettre aux formules d'une naturalisation individuelle.“ Egyes jogi írók szerint a berlini békeszerződés értelmében Románia nem szerzett függetlenséget, minthogy a szerződés Románia függetlenségét csak feltételesen ismerte el (43., 44., és 45. szakaszok), amely feltételeknek Románia nem tett eleget. Vö. Berkovitz, i. m. 516. skk. Ld. még alább 21. és 22. sz. jegyzeteket.

²¹ Vö. Rădulescu, uo. 617.: „Cette protestation (t. i. az előbbi jegyzék) est restée platonique et la Constitution, ainsi modifiée, est restée en vigueur jusqu'en 1923. Ugyanígy Feinberg, Nathan, *La question des minorités à la conférence de la paix de 1919—1920 et l'action juive en faveur de la protection Internationale des minorités*. Paris, 1929., továbbá Berkovitz (i. m. 678—716.), Fouques-Duparc, i. m. 98—104.

Még sokkal kevesebbet tart a módosítás gyakorlati eredményéről Budişteanu: „Clauză expresă în tratat, articol formal de Constituție, în fapt dispoziție caducă, dispoziție eludată. De ce? Pentru că al. II. (t. i. 1879. okt. 13-i módosítás 2. §. a, b, c pontok, amelyek a honosításhoz megkívánt 10 évi várakozási idő alól felmentést adnak bizonyos feltételek mellett, mint pl. a függetlenségi háborúban való részvétel, ipartelepek létesítése, hasznos találmányok, stb. szerz. megj.) a purtat doar asupra 200 evrei, iar al. III. (t. i. az előbbi módosítás által szabályozott honosítás), prevazând, că e nevoie de o lege pentru ficcare naturalizare, a dus la crearea unui permanent ‚non possumus’ parlamentar. Excepționile sunt așa de rare, că nici nu merită a fi citate.“ Budişteanu, Radu, *Un capitol nou în dreptul internațional public și privat: Minoritățile etnice*. București, 1928., 43.

Rosetti miniszter 1881-ben kijelenti, hogy Románia azzal dicsekedhetik, hogy a zsidó kérdést nemzeti szellemben oldotta meg, a berlini szerződés határozott akaratával és szellemével ellentétben. („Nous pouvons nous vanter, écrivait en 1881 l'ancien ministre Rosetti, d'avoir résolu dans le sens national la question juive, et cela, nous pouvons l'avouer hautement, contrairement à la volonté manifeste et à l'esprit même du traité de Berlin.“) Fouques-Duparc, i. m. 110., továbbá Balogh Arthur, *A kisebbségek nemzetközi védelme*, Berlin, 1928., 16.

ságnak alapelveire.²² Ez a tiltakozás azonban semmi eredményre sem vezetett.

A berlini szerződés által függetlennek elismert Románia 1881-ben királyság lett s az új államszervezetnek megfelelően az alkotmányt is módosították.²³ Gyökeres változtatásokat jelentenek az alkotmányjogban a világháború során és annak végén tett módosítások.

1. A világháború idején és annak befejeztével rendeleti úton három fontos alkotmányjogi módosítást hozott Románia: a földreformról, az általános szavazati jogról és a zsidók állampolgárságáról szóló rendelet-törvényeket. Mind a három az államélet gyökereit érintő kérdés s így a tételes alkotmányjog szabályai szerint mindegyiket csak alkotmányos úton lehetett volna rendezni, a pillanat szüksége azonban sokkal nagyobb volt, hogysem az alakításokat be lehetett volna tartani.

A földreform elvi kihirdetésével és az általános szavazati jog kimondásával az ország kifelé demokratikus szint nyert.²⁴ A zsidóság állampolgárságának elismerése külpolitikai érdek volt és amit negyven éven keresztül a művelt világ közvéleménye és sorozatos külképviselési akciói nem tudtak elérni, azt pillanatok alatt megvalósította egy távirat és az állam külpolitikai érdeke.²⁵ Ezeknek a módosításoknak segítségével Románia az első világháborút lezáró békekonferenciákon úgy jelenhetett meg, hogy minden, a nagyhatalmakat érdeklő kérdés rendezésére meg-

²² vö. Budişteanu, i. m. 43., Balogh, i. m. 16., Flachbart, i. m. 19—20., Feinberg, i. m. 20., Fouques-Duparc, i. m. 112.

Romániának a zsidókérdésben tanúsított magatartását a zsidókkal, szembeni eljárás tipikus példájának hozza fel a *Comité des Délégations Juives auprès de la Conférence de la Paix*, mert Románia 40 évig ki tudott térni azoknak a jogoknak megadása elől, amit a berlini béke a zsidóknak megadott. A Comité 1919. május 10-én a békekonferenciákon résztvevő delegációk elnökének a kisebbségi kérdés rendezésére vonatkozó indokolt javaslatot küldött, amelynek indokolásában a következőket adja elő: „L’histoire de la condition des Juifs en Roumanie est, à cet égard, un exemple typique. Pendant 40 ans, la Roumanie a ignoré délibérément les droits que le traité de Berlin avait voulu leur assurer, et pendant cette période, elle n’a cessé d’aggraver leur oppression. Mille Juifs au plus, parmi les 250.000 Juifs de Roumanie, se sont vus accorder la naturalisation autorisée, encore que les puissances eussent décidé que tous les Juifs deviendraient citoyens en bloc.“ ... stb. Közli Feinberg, i. m. 156—163.

Berkovitz (i. m. 725.) legfennebb 1800—2000-re teszi az 1881—1911 között honosított zsidók számát.

²³ Az 1884. június 8-i módosítás, amely az addigi fejedelem — Domn — elnevezést mindenütt király — Rege — elnevezésre változtatja, ezenkívül módosítja a választásra vonatkozó egyes intézkedéseket. (1., 24., 40., 44., 45., 58., 59., 60., 61. §§) és új §-ként a 133. §-t hozza.

²⁴ Vö. Alexianu, Gr., *Drept constituțional*, I. 442. skk., II. 2. füz. 178. skk.

²⁵ Az 1918. nov. 16-i Hiv. Lapban megjelent 3402. sz., az 1918. dec. 29-i Hiv. Lapban megjelent 3902. sz., és az 1919. május 28-i Hiv. Lapban megjelent 2805. sz. rendelet-törvény. Szövegüket közli Petrescu—Teişanu, i. m. 74—80.

E rendelet-törvények közül a legutóbbi (2805. sz.) kifejezetten a zsidó lakosok állampolgárságának elismeréséről szól és ezeknek egészen széles körben biztosítja az állampolgárság megszerzését. Ezt a rendelet-törvényt az ükkor már összeült békekonferencián Romániát képviselő Brătianu Ionel miniszterelnök *távirati* utasítására hozta Pherekyde helyettes miniszterelnök. Vö. Tilea., V., *Açıunea diplomatică a României 1919—1920*. Sibiu, 1925., 47.

felelő jogszabályt tudott felmutatni, még ha azok a jogszabályok a belső törvényhozás szempontjából akkor teljesen érvénytelenek voltak is.

2. Ugyancsak az 1866-i alkotmány módosítását jelentik azok a rendelettörvények, amelyek a románok által lakott területek lakosságának a régi királysággal való egyesülését kimondó határozatokat becikkelyezik.²⁶ E rendelettörvények alapját a Romániához csatolt területeken lakó románságnak különböző nemzetgyűléseiken hozott határozatai képezték. Az első világháborút befejező békekötések általában ezeket a területeket tényleg Romániának is juttatták. A kisebbségek jogi helyzetével kapcsolatban ezek közül az erdélyi és keleti részeknek a román királysággal való egyesülését kimondó gyulafehérvári határozatok, továbbá a páris körüli békekötésekkel kapcsolatban létrejött s Románia területi gyarapodásának előfeltételeként Románia és a nagyhatalmak között létrejött párisi kisebbségi szerződés fontos alkotmányjogi rendelkezéseket tartalmaznak, ennél fogva szükségesnek mutatkozik ezek létrejöttének rövid ismertetése.

*A gyulafehérvári határozatok.*²⁷

1918. őszén nyilvánvalóvá lett, hogy az osztrák-magyar monarchia elveszítette a rákényszerített háborút és nemzetiségi siettek ennek következményét a maguk számára hasznosítani. A magyarországi románság 1918. dec. 1-én Gyulafehérvárra nemzetgyűlést hívott össze, ahol a képviselőiben megjelent személyek kimondták a románságnak és a románok által lakott területeknek az anyaországgal való egyesülését és kinyilatkoztatták azokat az elveket, amelyeket az új román állam megszervezésénél alapvetőknek tartanak.²⁸

Az első világháborút befejeztével Wilson elnök vállalkozott arra, hogy Európa újjárendezésének elvi alapot adjon. Ennek az újjárendezésnek eszmei alapja a nemzetiségi elv, amelyet az egyes nemzetek az önrendelkezési jognak, mint alanyi jognak gyakorlásával juttatnak érvényre.

A román jogi irodalom szerint a gyulafehérvári határozatok a román nép önrendelkezési jogában gyökereznek s a románság

²⁶ A Besszarabia egyesülését kimondó határozatot becikkelyező, az 1918. április 10-i 8. sz. Hiv. Lapban megjelent 842. sz. rendelettörvény, a Bukovina egyesülését kimondó határozatot becikkelyező, az 1918. dec. 12-i 217. sz. Hiv. Lapban megjelent 3744. sz. rendelettörvény, végül az Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros egyesülését kimondó s az 1918. dec. 13-i 212. sz. Hiv. Lapban megjelent 3631. sz. rendelettörvény. Ld. bővebben Alexianu, Gr., Drept Constituțional, I. 442. skk.

²⁷ A gyulafehérvári határozatok alaptörvény jellege és általában jogforrási minősége sokat vitatott kérdés. Mindezekkel a kisebbségek tételes jogának kútfőivel kapcsolatban bővebben foglalkozom. (Ld. alább 44. skk.) Míthogy ezek szerint a gyulafehérvári határozatok egyes részei kétségtelenül érvényességi jogforrást képeznek, a határozatok létrejöttének rövid ismertetésére ehelyütt ki kellett térnem.

²⁸ A gyulafehérvári határozatok magyar szövegét közli a MK. I—1922., 218. skk., továbbá Mikó Imre, *Huszonkét év*, Budapest, 1941., 265. skk. Eredeti szövegét az I. sz. mellékletben közlöm.

ezzel a határozatával tulajdonképen lehetőséget adott arra, hogy a békekonferencia a nemzetiségi elvet a gyakorlatban is érvényesíthesse.²⁹

1. A gyulafehérvári nagygyűlés a határozatok megvalósítására egy nagytanácsot (Marele Sfat Național) választott, amely 1918 dec. 2-án egy 15 tagból álló bizottságra ruházta át összes jogait. Ez a bizottság (előbb Consiliu Dirigitor, majd később Consiliu Dirigent) lett képviselője a magyarországi románságnak, amelynek nevében gyakorolta nemcsak a kormányzást, hanem a törvényhozói és végrehajtói hatalmat is.³⁰

2. A román királyság a gyulafehérvári határozatokat szöveg szerint nem iktatta törvénybe. A nagygyűlést követően egy bizottság bemutatta Ferdinánd királynak a gyulafehérvári határozatokat, aki erre egy rendelet-törvénnyel elrendelte, hogy a gyulafehérvári nagygyűlés határozatában foglalt területek a román királysággal örökre egyesüljenek. A rendelet-törvény bevezető részében, továbbá a rendelet-törvény indokolásának tekintendő minisztertanácsi naplóban — amelyet Brătianu Ionel akkori miniszterelnök írt alá — hivatkozás történik ugyan a gyulafehérvári határozatokra, a rendelet-törvény szövege azonban kizárólag a területek egyesülésére vonatkozó részt tartalmazza.³¹

Amint azután a régi királyság törvényhozása összeült, ezt a rendelet-törvényt teljes egészében becikkelyezte.³²

3. Az egyesülésre vonatkozó határozat becikkelyezésével egyidejűleg a régi királyság egy másik rendelet-törvénnyel szabályozta Erdély közjogi helyzetét és a közhivatalok vezetésével a kormányzótanácsot bízta meg, kivéve a külügyi, hadügyi, közlekedésügyi, (vasút, posta, távirat, távbeszélő), vámügyi, állambiztonságügyi hivatalokat, valamint a belső állami kölcsönre vonatkozó ügyeket, amelyek a központi kormány hatáskörébe mentek át.³³ Erdélynek és a keletmagyarországi részeknek ez a

²⁹ Vö. Sofronie, George, *La position internationale de la Roumanie*. Bucarest, 1938., 50—51.

³⁰ Vö. Boilă, Romul, Consiliul Dirigent, *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul*, București, 1929., I. 89. skk. „... transmițându-și (t. i. a Nagy-tanács) mandatele asupra acestui Comitet. Comitetul astfel instituit a primit numirea de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Ținuturilor românești din Ungaria și a fost investit cu adevărate puteri de guvernare, legislative și executive, devenind organul singur îndreptățit de a reprezenta Națiunea română.”

³¹ Az 1918. december 13-i 212. sz. Hiv. Lapban megjelent, 3631. sz. rendelet-törvény. Ennek bevezető része: „Luând act de hotărîrea unanimă a Adunării Naționale din Alba-Iulia, Am decretat și decretăm: art. I. Ținuturile cuprinse în hotărîrea Adunării Naționale din Alba-Iulia dela 18. Noemvrie/1. Decemvrie 1918 sunt și rămân deapănarea unite cu Regatul României.” stb., stb.

A vonatkozó minisztertanácsi előterjesztés szerint: „Delegația Adunării Naționale a înfățișat Majestății Voastre actul Unirei, pe care cerem prin decretul-lege de față Majestății Voastre să-1 întărească...”

³² Lege pentru unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului cu România. Megjelent az 1920. jan. 1-i 206. sz. Hiv. Lapban. Az egyszakaszos törvény szövege: „Art. unic. Se ratifică, investindu-se cu putere de lege decretul lege No. 3631. din 11. Decemvrie 1918, publicat în Monitorul Oficial No. 212. din 13. Decemvrie 1918, privitor la Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului, cu vechiul Regat, în cuprinderea următoare: Ferdinand I., prin grația lui Dumnezeu și voința națională la toți de față și viitori sănătate, asupra raportului președintelui consiliului Nostru de ministri sub No. 2171. din 1918, luând act de hotărîrea unanimă a Adunării Naționale din Alba-Iulia, am decretat și decretăm...” stb., stb.

³³ Az 1918. dec. 13-i 212. sz. Hiv. Lapban megjelent 3632. sz. rendelet-

quasi-önkormányzati állapota 1920. április 4-ig tartott.³⁴ Ezt a jogi helyzetet megszüntető rendelet törvény — utólag — már elismeri a kormányzótanács törvényhozási jogát is.³⁵

Ma már megállapítható, hogy a gyulafehérvári határozatokat az erdélyi románság vezetői a román királyság kormányának utasítására hozták³⁶ s az távolról sem jelenti még az erdélyi románság

törvény... Ennek I. §-a kifejezetten a közhivatalok vezetésével bízza meg a kormányzótanácsot. „... însărcinăm cu conducerea serviciilor publice din ținuturile prevăzute în decretul lege Nr. 3631...”³⁴

³⁴ Az 1920. április 4-i 4. sz. Hiv. Lapban megjelent 1462. sz. rendelet-törvény. Ez a rendelet törvény bevezető részében felhívja a gyulafehérvári határozatok II. pontját. („... Având în vedere art. II. din rezoluția Adunării Naționale din Alba Iulia...”³⁵)

³⁵ A kormányzótanács törvényhozási jogát utólagosan a rendelet törvény I. §-a ismeri el. („Atribuțiunile Consiliului dirigent trec asupra puterilor prevăzute la art. 32. și 35. din Constituție (32 § törvényhozói hatalom gyakorlása, 35. § a végrehajtói hatalomnak a király által való gyakorlása), iar acele ale resorturilor Consiliului dirigent asupra departamentelor corespunzătoare ale Guvernului Regal.”)

³⁶ A gyulafehérvári határozatok minden jogi hatályát a legelősebben a liberális párt és ennek vezetője, Brătianu Ionel tagadta és a határozatok meghozataláért minden felelősséget az erdélyi nemzeti párt vezetőségére hárított. Ezzel szemben Stoica Sever okirattal bizonyította be, hogy az erdélyi román nemzeti párt a gyulafehérvári határozatok meghozatalában és azok tartalmában mindenben Brătianu utasítása szerint járt el.

Stoica közli Brătianu Ionelnek 1918. november 5/18-án Mihali Teodorhoz, az erdélyi román nemzeti párt akkori elnökéhez intézett levelét és tételről tételre kimutatja, hogy a gyulafehérvári határozatok ugyanazt tartalmazzák, amit a Brătianu levele.

Brătianu levelének vonatkozó része így hangzik: „Cea mai sfântă aspirațiune a neamului se îndeplinește... Grabnic acuma este să oprim stăpânirea încercărilor vrăjmașe ale ungarilor, ale anarhiei, ale demagogiei, prin organizație, prin propagandă, prin forță. Pentru organizare și propagandă temeiul este firesc: Unirea desăvârșită a tuturor sufletelor și a tuturor ținuturilor... (Stoica szerint ezt a gyulafehérvári határozatok I. §-a tartalmazza) ... libertatea și dreptatea pentru toți, de orice neam și de orice religie (III. szakasz, 1. és 2. pontok) ... dezvoltare larg democratică, reforme electorale (III. szakasz, 3. pont) ... reforme agrare (III. szakasz, 5. pont) ... condițiuni de viață pentru muncitorime, care să le asigure legitimele lor revendicări și parte de folosință la rodul muncii lor (III. szakasz, 6. pont).

Stoica szerint a gyulafehérvári határozatok csak két pontban térnek el a Brătianu levelétől. A határozatokban semmiféle említés nincsen ugyanis az uralkodóházzal, holott Brătianu erre is utalt... („toți în jurul Regelui, care ține drapelul-simbol al acestei uniri...”), továbbá Erdély önkormányzatáról. (Vö. Stoica, Sever, *Alba-Iulia în umbra Trianonului*, Cluj, 1929. 5. skk.)

A kérdéses levél történetéhez tartozik még az is, hogy Mihali Tivadar és Vaida-Voevod Sándor, az erdélyi románság szamosmegyei szervezetének nevében 1918. őszén levéllel fordultak Brătianu Ionelhez és arra kérték, hogy a román hadsereg lépjen közbe, hogy az Erdélyben megindult mozgalmak román nemzeti jellegét biztosítsák. Erre a levélre válaszolta Brătianu az előbbi levelet. Vö. Georgescu, Ioan, *Momente din viața Bisericii Unite în ultimii zece ani, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, 1918—1928*. București, 1929., II. 784. skk. Georgescu a levelet facsimilében is közli, így annak valódiságához kétség nem fér.

Az, hogy a gyulafehérvári határozatokat az erdélyi románság az ókirályság egyenes utasítására hozta, egy legújabbán közzétett dokumentumból állapítható meg teljes bizonyossággal. Dr. Bălan Nicolae, akkori szebeni gör. kel. teológiai tanár, későbbi érsek 1918. nov. 14-én autón indult Jassyba, ahova nov. 16-án érkezett, hogy a román kormánnyal felvegye az érintkezést. 1918.

részéről sem az önrendelkezési jog befolyásmentes gyakorlását. A gyulaféhvári határozatok jogi minőségével alább fogok foglalkozni.³⁷ Ehelyütt szükséges azonban megjegyezni azt, hogy ez a

nov. 20-án levelet írt Jassyból Goldiș Lászlónak, az erdélyi románság egyik hivatalos vezetőjének. A levél arra mutat, hogy az összeköttetés Erdély és az ókirályság között állandó volt.

A levélben Bălan értesíti Goldișt, hogy Jassyba való érkezése után felkereste Coandă tábornok, miniszterelnököt, Presan tábornokot, a politikusok közül a két Brătianut, Iorgát, Cuzát, Mișu Cantacuzinot, továbbá Saint-Aulaire-t, Franciaország romániai követét, végül az angol és az amerikai követet, akiknek átadta az erdélyi románság nyilatkozatát, amelyben az ókirálysággal való egyesülésüket kérik. Az összes tárgyalások után Bălan a következő utasításokat adja Goldișnak: A magyar kormánnyal minden összeköttetést meg kell szakítani, *össze kell hívni egy nagygyűlést, lehetőleg Gyulaféhvárra*, ahol ki kell mondani Erdély feltétel nélküli egyesülését az ókirálysággal, amely feltétlenül szükséges. A gyűlést legjobb volna nov. 24-én megtartani, mert akkor tartja Bukovina is. Az egyesülési nyilatkozathoz minél több hozzájárulást kell szerezni az ország minden részéről, mert ez megkönnyíti a külképviselet és békekongresszus munkáját és *feleslegessé teszi a népszavazást*. A hadsereg meg fogja szállani Erdélyt, a hadsereg anyagi ellátásához meg kell szerezni az erdélyi románság segítségét, meg kell velük értetni, hogy a megszállás gyorsabb lesz. A nyilatkozatnak Ferdinánd király iránti hűségnyilatkozatot is kell tartalmaznia. Kívánatos volna, hogy az összeköttetést a szászokkal és svábokkal is vegyék fel, meg kell nekik *ígérni* a legszélesebb szabadságjogokat, a Brătianu-levél értelmében, ha lehetséges, a *székelyekkel* is kell tárgyalni. Az egyesülési nyilatkozatot és a hozzájárulásokat több példányban kell elkészíteni és Balázsfalvára kell küldeni, hogy repülőgéppel Jassyba lehessen szállítani. *További utasítást és egyebet futár útján fog küldeni.* („... Cumpânind cu toată seriozitatea ce o comportă chestiunea, explicațiile primite pentru orientarea Dvs., mă rog să procedați în chipul următor: 1. Dacă nu ați făcut până acum, întrerupeți orice tratative cu guvernul maghiar... 2. În timpul cel mai scurt posibil, într-o adunare ce se va ține oriunde, dar mai bine la Alba-Iulia, și la care să participe o mulțime cât mai mare și reprezentanții consiliilor noastre locale de pretutindeni, proclamați alipirea necondiționată la România. Proclamația aceasta e indispensabilă... orice întârziere este enorm păgubitoare intereselor noastre... Min. Franței ține plebiscitul de prisos, dacă se va face proclamația acum, până armata României nu a intrat mai adânc în interiorul țării... 3. După ce se va face proclamația Unirii,... să se facă și să redacteze cât mai multe aderente... Dacă veți face proclamația în chipul arătat, veți înlesni nu numai acțiunea diplomatică până la pace și hotăririle congresului de pace, *dară veți arăta că e superflu orice alt plebiscit*... 4. Lipsurile aci sunt foarte mari... mi-a declarat azi gen. Presan, că dacă populația rom. ar sări trupelor în ajutor cu alimente, înaintarea s-ar face cu mult mai repede. Vă rog deci să luați măsuri în direcția această... 6. Proclamația unirii cu România să se facă fără nici o rezervă... 7. Ar fi de dorit să luați contact cu Sașii și Șvabii din Banat, promițându-le drepturi largi conform indicațiilor din scrisoarea d-lui Brătianu. Dacă s-ar putea, stați de vorbă și cu *Săcuii*, care de altcum vor ajunge cei dintâi sub ocupație. 8. Proclamația și aderența să se redacteze în mai multe exemplare, din fiecare trimiteți un exemplar la Blaj, ca ocazional să poată fi luate cu aeroplanelle la Iași. *Informații și altceva veți mai primi și prin un curier trimis de aici.* Cu deosebită stimă, ss. Dr. Nicolae Bălan.“)

A levelet teljes egészében közli, Suciu, Coriolan dr., Două documente istorice din Noemvrie 1918. *Trans.* LXXIV—1943., 876—880.

Bălan érseknek erről az útiról adatokat közöl Dăncila, Ioan, *Biserica strămoșească și marea noastră unire. Contribuția Mitropolului Bălan la actul unirii.* Omagiu I. P. S. S. Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorie. Sibiu, 1940., 42—55. c. tanulmánya.

³⁷ Ld. 44. skk.

jogi minőség Nagyrománia egész fennállása alatt nem annyira jogi, mint inkább politikai természetű vita tárgya volt, amelynek során a mindenkori kormányzat sohasem kísérelte meg a belső törvényhozás útján a határozatok hatályosságát biztosítani, — még a határozatokat magáénak valló román nemzeti párt sem — a külföld felé azonban a határozatok mindig mint a román népnek a kisebbségekkel szemben tanúsított megértő magatartásának legfőbb bizonyítékai szerepeltek.³⁸

*A párisi kisebbségi szerződés.*³⁹

Oroszország 1914-ben szerződést kötött Romániával, amelyben beleegyezett abba, hogy Románia — jóindulatú semlegessége fejében — az osztrák-magyar monarchia területéből a románok által többségben lakott területeket elfoglalhassa. Ezt követte 1916. aug. 14-én egyrészt Románia, másrészt Anglia, Franciaország, Olaszország és Oroszország között létrejött titkos szerződés, amelynek értelmében Románia cselekvőleg is beleavatkozott a háborúba és ennek ellenében a szerződő nagyhatalmak elismerték bizonyos, az Osztrák-magyar monarchiával szemben támasztott területi követeléseinek jogosultságát.⁴⁰

³⁸ Vö. pl. *Politics an political Parties in Roumania*. London, 1936., 97. skk. Ez a külföldnek szánt munka a kisebbségi kérdést Maniu Gyulának az. Institut Social Român-ban 1924. május 11-én tartott előadásában mutatja be, ennek során szösz szerint idézi a gyulafehérvári határozatoknak a kisebbségekre vonatkozó szakaszát (III. szakasz, 1. pont), azt mint jogforrást tárgyalja és *mindezt 1936-ban teszi*, amikor már vitathatatlant volt, hogy a gyulafehérvári határozatokat Maniu kormánya sem akarta vagy nem tudta törvényerőre emelni.

Vö. továbbá Dragomir, Silviu, *La Transylvanie et ses minorités ethniques*. București, 1934., 260.

A legújabb román jogi irodalom újból a gyulafehérvári határozatok érvényességét, sőt nemzetközi jelentőségét igyekszik kimutatni. Vö. Sofronie, George, *Actul dela Alba-Iulia și valoarea sa internațională*. *Transilvania*, LXXIV—1943., 866—875.

³⁹ A kisebbségi szerződés alaptörvény jellege is vitatható. Mindezekre a kisebbségek tételes jogainak kútfőivel kapcsolatban fogok kitérni. (Ld. alább 49. skk.)

⁴⁰ A szerződés román szövegét közli Petrașcu N. N., *Evoluția politică a României în ultimii douăzeci de ani (1918—1938)*. București, 1939., 96. skk.

Magyarország területéből ez a titkos szerződés sokkal nagyobb területeket ígért oda Romániának, mint a későbbi trianoni határ. Vö. Tilea, i. m. 10. skk. Tilea mellékletben közli a vonatkozó térképeket is.

Jellemző jelenség ennek a szerződésnek megkötésével kapcsolatban, hogy a szerződés létrejöttének legfőbb akadálya a kisebbségi kérdés volt. Brătianu Ionel ugyanis nem volt hajlandó a Romániához csatolandó Bánságban lakó szerbek részére olyan iskolai autonómiát adni, amelyet szövetségi szerződés is biztosított volna. Emiatt húzódott olyan sokáig a tárgyalás s a szerződés végre is csak akkor jött létre, amikor a Szövetségesek — 1916-ban katonailag nagyon rosszul állva — eltekintettek ettől a feltételtől. Vö. Tilea, i. m. 13.

Románia megkötötte a központi hatalmakkal a bukaresti békét, annak ellenére, hogy az 1916-i szerződés értelmében a szerződő felek különbékét nem köthetnek.⁴¹ A szövetségesek nézete emiatt a békekonferencián az volt, hogy az 1916-i megállapodás semmis, mert Románia annak egy lényeges rendelkezését nem tartotta be. A békekonferencia elvi álláspontja egyébként is az volt, hogy a békeszerződéseket nem a titkos szerződések, hanem az európai újjárendezés eszmei alapját képező nemzetiségi elv szerint kell megkötni.⁴²

A román álláspont ezzel szemben az volt, hogy Románia csak kényszer folytán kötötte meg a bukaresti békét, amely ennél fogva érvénytelen és így Románia a békekonferenciától az 1916. évi szerződés teljesítését és az abban foglalt területeknek Romániához való juttatását igényeli.⁴³

A békekonferencián a nagyhatalmak álláspontja érvényesült és — a nemzetiségi elv alkalmazása folytán — *Romániának juttatták ugyan azokat a területeket, amelyeken — a békekonferencia ténymegállapítása szerint⁴⁴ — a románság többségben lakik, ezzel*

⁴¹ 1916. évi szerződés V. szakasz I. bek.

⁴² Vö. Tilea, V., i. m. 12.

⁴³ Vö. Hacman, Max, *Rezoluția dela Alba-Iulia*. Pand. Rom. IV—1925. IV. 33—36. A román álláspontot teljes egészében kifejezésre juttatja az a minisztertanácsi napló, amellyel — a kisebbségi szerződés körül keletkezett huzavona folytán — Brătianu Ionel 1919. szeptember 12-én beadta I. Ferdinánd királynak a kormány lemondását. Eszerint: „A Szövetségesek győzelme után Felsőged engem bízott meg a kormány megalakításával és kinevezett a békeküldöttség vezetőjévé is. Amikor kartársaimmal együtt ezt a magas és nehéz megbízást elfogadtam, arra kértem Felsőgedet, hogy azt csak az 1916. évben aláírt szövetségi megállapodás alapján tölthessem be. A Nagyhatalmak Főtanácsa, amely a békekonferenciát helyettesíti, nem tartotta be ezt a szerződést és Romániára nézve olyan feltételeket akart szabni, amelyeket Románia nem fogadhat el... Minthogy ezek szerint a szövetségi szerződésünket figyelmen kívül hagyják, kérem Felsőgedet, fogadja el a kormány lemondását.“ („Sire, după victoria Aliaților, Majestatea Voastră a binevoit a mă însărcina cu formarea Ministerului și a mă numi prim Delegat la Conferința de Pace. Am primit de acord cu colegii mei această înaltă și grea misiune, rugând pe Majestatea Voastră să binevoiască a aproba ca să n-o îndeplinesc, decât pe temeiul tratatului de alianță, ce semnasem la 1916. Consiliul Suprem al Marilor Puteri, care a înlocuit Conferința de Pace a Statelor aliate, n-a ținut seamă de acest tratat și a hotărât să impună României condițiuni pe care ea nu le poate primi ... Tratatul nostru de alianță fiind astfel nesocotit, am onoare a ruga pe Majestatea Voastră să binevoiască a primi demisiunea ministerului“.) Brătianu, Gheorghe, *Acțiunea politică și militară a României în 1919*. Ediția II-a. București, 1940., 157—158.

⁴⁴ Azzal kapcsolatban, hogy a román békekiküldöttek milyen eszközökkel járultak hozzá a békekonferencia ténymegállapításához, jellemző irodalmi vita keletkezett.

David Hunter Miller, aki mint az Északamerikai Egyesült Államok megbízottja, tagja volt az új államok bizottságának, kiadta emlékiratait *My Diary at the Conference of Paris with Documents*, I—XX. Paris, 1929., cím alatt. Ennek alapján Dr. Czákó István francia nyelvű tanulmányában (*La vérité sur les délibérations préliminaires du Traité de Trianon*. Budapest, 1934.) közli, hogy a békeszerződés főbizottságában, 1919. febr. 1-én, Orlando olasz miniszterelnök és a román kormány főmegbízottja a következő kijelen-

szemben azonban kötelezték Romániát arra, hogy a neki juttatott területeken lakó faji, vallási vagy nyelvi kisebbségek részére bizonyos jogokat adjon és ezeket a jogokat a békekonferencia egyrészt alkotmányjogi, másrészt pedig nemzetközi jogi biztosítékokkal látta el.

A békekonferencia elvi álláspontja a kisebbségi szerződés előmunkálataiból ismerhető fel. A Legfőbb Tanács által a kérdés rendezésére kiküldött bizottság első tervezetének bevezető része arra utalt, hogy a berlini szerződés (1878) csak bizonyos feltételek mellett ismerte el Románia függetlenségét, minthogy pedig Románia a kisebbségi szerződéssel kötelezettségeket vállalt kisebbségeire vonatkozóan, mentesül azoknak a kötelezettségeknek teljesítése alól, amelyeket a berlini szerződésben (44. §.) vállalt.⁴⁵

A román álláspont ezzel szemben az volt, hogy Romániára nézve megálázó a berlini szerződésre és általában Románia függetlenségére vonatkozó minden utalás, továbbá minden olyan kikötés, amely csak Romániára és nem a Nemzetek Szövetségének összes tagállamaira kötelező. Ezenfelül Románia önként biztosította kisebbségei számára mindazt, amire a kisebbségi szerződés tervezete vonatkozik, ennél fogva a kisebbségi szerződés megkötése felesleges.^{46—47}

téseket tette: „Le nombre des Hongrois en Transylvanie est d'environ 1 million. Ce sont, pour la plupart, des fonctionnaires publiques et des militaires. Bien entendu, ils sont loin de pouvoir constituer dans ce territoire une proportion numérique dominante au point de vue ethnique. En effet, le nombre des Roumains y est supérieur à 2,500.000. Néanmoins, la population hongroise a réussi à pénétrer au coeur des zones de population roumaine. Une forte partie de la population est roumaine. Seul un district n'est pas réclamé par la Roumanie, bien qu'il renferme de nombreuses localités et villes habitées par les Roumains — et c'est le district de Debreczen. En vue de maintenir le caractère ethnique roumain, nous avons renoncé à ce territoire, car les régions qui l'entourent ont aussi une population hongroise vraiment active.“

Czakó tanulmányát a *Revue de Transylvanie*-ban ismerteti Pâclișeanu Zeno. (I—1934., 250. skk.) Pâclișeanu leközli Czakó fenti idézeteit s magát a tényt — hogy t. i. Brătianu a fenti kijelentéseket megette — nem is vitatja, hanem azt igyekszik kimutatni, hogy Brătianunak a románság és magyarság számarányára vonatkozóan tett állításai megfelelnek a valóságnak, vagy, ha nem, úgy *Brătianu legfőbb a románság kárára tévedett.* „... Brătianu n'apporte, que des indications générales, et s'il commet une erreur, c'est bien au détriment de la cause qu'il défend.“ (Pâclișeanu, uo. 252.)

⁴⁵ A Legfőbb Tanács 1919. május 1-én állította fel a *La Commission des nouveaux États et de la protection des minorités* elnevezésű bizottságot, amelynek tagjai eredetileg Franciaország (Berthelot), az Északamerikai Egyesült Államok (Miller és Hudson), Nagybritánia (Headlam Morley), Olaszország (De Martino és Castoldi) és Japán. (Adatci) megbízottai voltak. Vö. Feinberg, i. m. 72. skk., Fouques-Duparc, i. m. 172—173. Sofronie, George, *Protecțiunea minorităților de rasă, de limbă și de religie sub regimul Societății Națiunilor*. Oradea, 1930., 48. A két kérdésnek egy bizottságba való utalása is arra mutat, hogy a békekonferencia felfogása szerint e két kérdés egymással szervesen egybefügg. Vö. Feinberg, i. m. 73.

⁴⁶ Brătianu Ionel 1919. május 26-án Pherekyde helyettes miniszterelnöknek írt levelében ezt írja: „...Azt fogom erre válaszolni, hogy Románia, bár elhatározta, hogy teljes egyenlőséget és széles szabadságjogokat ad a kisebbségeknek, nem engedheti meg semmiféleképpen, hogy saját belügyeiben más államok ellenőrizzék.“ („Voiu răspunde, că hotărîta a acorda egalitate absolută și largi libertăți politice minorităților și să asigure autonomia administrațiilor locale, România nu admite cu nici un chip controlul altor state în afacerile ei lăuntrice.“) Ld. Brătianu, Gh., i. m. 80. Nyilvánvaló, hogy

A kisebbségi szerződést — hosszas tárgyalások, a nagyhatalmak ultimátuma és román kormányváltás után — 1919. december 9-én Párisban írták alá, egyrészt a Szövetséges és Társult Főhatalmak, másrészt pedig Románia.⁴⁸ A tárgyalások során a román megbízottaknak végül is sikerült az eredeti tervezet bevezető részének olyan megszövegezést adni, amelyből a berlini szerződésre vonatkozó utalás kimaradt és ehelyett azt tartalmazza, hogy a szerződés a szerződő felek közös egyetértése folytán jött létre. Ez — román álláspont szerint — kifejezi Románia szuverenitását.⁴⁹

Brătianu itt is csak a gyulafehérvári határozatokra hivatkozott, mert e tárgyban más intézkedést Románia sohasem tett.

⁴⁷ A kisebbségi szerződés tárgyalásaival kapcsolatban a román álláspont megvilágítására még a következőket kell megjegyeznem:

Az új államok bizottsága 1919. május 24-én levelet küld Brătianunak, kérve a kisebbségi kérdésre vonatkozó javaslatait. „A bizottság tudomásul vette az erdélyi kormány (t. i. a kormányzótanács, Consiliul dirigent, szerz. megj.) nyilatkozatát, amelyet, értesülései szerint a román kormány is helyesel. E nyilatkozat szerint a román kormány a magyar, székely („cekler“), német és más kisebbségeknek teljes autonómiát biztosít, a helyi közigazgatást, nevelésügyeket és az egyházi életet illetően, de a Bizottság munkáját nagyon megkönnyítené, ha hamarosan információkat kaphatna a román kormány ebbeli álláspontjáról.“ Brătianu válaszáat a Bizottság május 27-i ülésén olvassák fel: „Románia teljes egyenlőséget biztosított összes állampolgárainak, minden faji vagy vallási különbség nélkül, mind a vallási, mind a politikai jogok és szabadságok terén. A román kormány Erdély, Besszarábia és Bukovina képviselőivel egyetértésben elhatározta, hogy biztosítani fogja a kisebbségek jogait és szabadságát a közigazgatás tág decentralizációja által, azonkívül idegen lakosságának szabad fejlődést biztosít nyelvi, nevelési és egyházi ügyekben.“ Ld. Feinberg, i. m. 97. és Baranyai Zoltán, *A kisebbségi szerződések; Magyar Szemle*, XIII—1931., 198. Brătianu tehát lényegileg a gyulafehérvári határozatokban foglalt elveket mutatta be a Bizottságnak, mint a kérdés végleges rendezését.

Baranyai fenti adatait kiegészíti Brătianu Gheorghe. Szerinte Brătianu Ionel 1919. május 27-én levelet írt Berthelot-nak (Franciaország képviselője a Bizottságban), amelynek szövegét használta fel a román bizottság a békekonferenciához 1919. május 31-én beadott előterjesztésében. (Brătianu, i. m. 81.) Az előterjesztés szerint: „Románia azt akarja, hogy etnikai és vallási kisebbségeinek a lehető legnagyobb szabadságot adja.“

A kisebbségi kérdésbe, mint a román állam belügyébe való beavatkozásra vonatkozólag a levél és az előterjesztés egybehangzólag azt szögezi le, hogy: „Románia semmi körülmények között sem tűrheti idegen kormányok intervencióját saját törvényei végrehajtásának kérdésében.“ („România nu ar putea în nici un caz admite intervenția guvernelor străine în aplicarea legilor ei interioare.“, ld. Brătianu, i. m. 80.)

A május 31-i beadványban egyébként a román kormány a kisebbségi szerződés 5. §-ának ilyen szövegezését javasolja: „Románia összes nyelvi, faji és vallási kisebbségeinek, amelyek új határain belül laknak, azokkal a jogokkal egyenlő jogokat ad, amelyekkel a többi román állampolgárok rendelkeznek.“ („România acordă tuturor minorităților sale de limbă, rasă și religie, care locuiesc înăuntrul noilor sale granițe, drepturi egale acelor, pe care le au cetățenii cetățeni români.“ Ld. Brătianu, i. m. 81.)

⁴⁸ A szerződést román részről a Vaida-Voevod-kormány megbízottja, Coandă tábornok írta alá.

⁴⁹ A kisebbségi szerződés eredeti francia szövegét a II. sz. mellékletben közlöm. Az alábbiakban a magyar szöveget Baranyai Zoltán, *A kisebbségi jogok védelme*. Budapest, 1922., 59. skk. c. művében közölt magyar fordítás nyomán idézem.

A kisebbségi szerződés bevezető része maradéktalanul érvényre juttatja a békekonferencia elvi álláspontját, amely szerint a kisebbségi szerződés amiatt jött létre, hogy Románia a Szövetséges és Társult Főhatalmak által aláírt békeszerződések következtében nagy területi gyarapodáshoz jutott, illetve fog jutni, ennél fogva a saját akaratából is, a szabadság és az igazság biztosítékait óhajtja megadni mind a régi királyság minden lakójának, mint pedig az újonnan hozzácsatolt területek lakóinak, fajra, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül.⁵⁰

A szerződő felek a kisebbségi szerződésben foglalt kikötések hatályosságát egyrészt alkotmányjogi, másrészt pedig nemzetközi jogi biztosítékokkal látták el. Az alkotmányjogi biztosítékok mellett⁵¹ ugyanis Románia hozzájárult ahhoz, hogy amennyiben a szerződés 1—11. cikkeiben foglalt rendelkezések olyan személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségek és a Nemzetek Szövetségének védelme alatt fognak állni s a Nemzetek Szövetsége Tanácsának hozzájárulása nélkül nem változtathatók meg.^{51a}

⁵⁰ Ezt az álláspontot fejt ki Wilson elnök a békekonferencia VIII. nyilvános ülésén, 1919. május 31-én. Ld. Feinberg, i. m. 99—102. Ugyanezt szövegezi le Clémenceau, a békekonferencia elnöke 1919. június 24-én Paderewskyhez, a lengyel köztársasági elnökhöz intézett levelében, amelynek kapcsán megküldötte Lengyelországnak a lengyel kisebbségi szerződést, amely lényegében azonos a román kisebbségi szerződéssel. E levél szerint: „C'est une procédure depuis longtemps établie en droit public européen, que lorsqu'un État est créé, ou même lorsqu'un État déjà existant reçoit des accroissements territoriaux considérables, sa reconnaissance collective et formelle des Grandes Puissances est accompagnée de l'assurance que cet État s'engagera, sous forme d'une convention internationale, à observer certains principes de gouvernement.“

Clemenceau többek között épen Romániát hozza fel példaként erre. „Ce principe, pour lequel il existe de nombreux précédents, a reçu son application la plus manifeste, lorsque la souveraineté indépendante de la Serbie, de Monténégro et de la Roumanie a été reconnue par la dernière grande assemblée des Puissances européennes au Congrès de Berlin.“ Vö. Sofronie, i. m. 54., Flachbart, i. m. 107., Balogh, i. m. 35. skk. Feinberg (i. m. 114. skk.) szintén közli a Clémenceau levelét, a vonatkozó részek tartalmilag azonosak, azonban más megszövegezésben.

Ugyancsak erre az álláspontra mutat az a körülmény, hogy a főhatalmak 1919. november 15-én ultimátumszerű jegyzéket intéztek a román kormányhoz, felszólítva, hogy amennyiben 1919. december 5-ig nem közli a kisebbségi szerződés elfogadását, úgy nem fogják támogatni Románia területi követeléseit a békekonferencián. Vö. Balogh, i. m. 57., Feinberg, i. m. 124—125.

Tilea Brătianu hibás taktikájának eredményét látja az ultimátum következtében beállott helyzetben, amelyben — szerinte — Románia nyakára már kést tettek. („... S'a ajuns, ca urmare logică a tacticei lui Brătianu la ultimatul din 15. Noembrie 1919, care ne-a pus, cu adevărat, cuțitul la gât.“) Ld. Tilea, i. m. 22.

⁵¹ Ld. alább 49. skk.

^{51a} Vö. Le Fur, i. m. 415., Junckerstorff, Kurt, dr. iur., *Systematik des Internationalen Minderheitenrechts*. h. n. 1937., 118. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa 1921. aug. 30-án, Genfben tartott ülésén elhatározta, hogy:

Továbbmenőleg Románia hozzájárult ahhoz is, hogy a Nemzetek Szövetsége Tanácsa minden egyes tagjának meglegyen az a joga, hogy a Tanács figyelmét a kötelezettségek valamelyikének megsértésére vagy megsértésének veszélyére felhívja és hogy a Tanács oly módon járhatson el és oly utasításokat adhasson, amelyek az adott esetben alkalmasaknak és hathatósaknak mutatkoznak.

2. fejezet. Az 1923-i alkotmány

Amint a belső helyzet kissé rendeződött, új alkotmányt kellett adni Nagyromániának, annál is inkább, mivel az 1866-i alkotmány számos rendelkezését — amint láttuk — szükségintézkedésekkel, rendeleti úton módosították, e módosítások azonban a tételes alkotmányjog szabályai szerint érvénytelenek voltak. A komoly román közvélemény belátta azt, hogy az 1866-i alkotmánynak súlyos hibái voltak, amelyekből okulni kell az új alkotmány szerkesztésénél, emellett azonban különös figyelemmel kell lenni arra is, hogy Nagyrománia helyzete egészen más, mint azé a Romániáé volt, amely — minden kritika nélkül — magáévá tette egy idegen állam alkotmányát, annak ellenére, hogy a két állam belső adottságai szinte homlokegyenesen ellentétesek voltak.

Az új alkotmány előkészítésével kapcsolatban alapos tudományos munka indult meg, amelynek az volt a célja, hogy a modern társadalomtudomány eredményeit a megalkotandó új alkotmány számára hasznosítsa. A Román Társadalomtudományi Intézet előadássorozatot rendezett az új alkotmány kérdéseiről s az előadásokat gyűjteményes munkában ki is adta.⁵² „Ha azt akarjuk, — írja GUSTI professzor, az Intézet igazgatója s a munka szerkesztője — hogy a jövő alkotmánya *ne maradjon csupán egy darabocská papír*, ami egyes alkotmányokkal nagyon sokszor megtörténik és a mi 1866-os alkotmányunkkal is megtörtént... az új alkotmányban benne kell, hogy legyenek az egyén és a társadalom jogainak és kötelességeinek teljes összhangja mellett a nemzetnek a kultúrával szemben fennálló jogai és kötelességei is.”⁵³

„Les stipulations contenues dans les articles 1 à 11 du Traité entre les États-Unis d'Amérique, l'Empire Britannique, la France, l'Italie et le Japon d'une part, et la Roumanie d'autre part, signé à Paris le 9 décembre 1919, dans la mesure où elles affectent des personnes appartenant à des minorités de race, de religion ou de langue, seront, par le présent acte, placées sous la garantie de la Société des Nations.“

A Tanács határozatát a Procès Verbal de la XIV. session du Conseil, 3., 19—20. után közli Baranyai, i. m. 72.

⁵² *Noua Constituție a României*, 23 prelegeri organizate de Institutul Social Român. București, é. n.

⁵³ „Dacă dorim, ca Constituția viitoare să nu rămână... un petec de hârtie, ceeace se întâmplă deseori cu unele Constituții, cum a fost în bună parte cu Constituția noastră din 1866... atunci Constituția viitoare va trebui să cuprindă... pe lângă acordul desăvârșit dintre drepturile individului și ale societății și îndatoririle lor la supunere, drepturile și datoririile națiunii față de cultură.“ Ld. *Noua Constituție*, 425.

BOILA Romulus szerint a gyulafehérvári határozatokban lefektetett elveket kell az új alkotmány alaptételeivé tenni. „Ezeknek az elveknek ellenére történő bármilyen törekvésnek — mondja — nincsen tartósságra lehetősége. Nemcsak, hogy nem segít hozzá minket jó és hasznos új alkotmányhoz, hanem a válságok időszakát vezeti be és az államélet *további hamisítását fogja folytatni*.“⁵⁴ Ez a két vélemény egyben kritikája is az 1866-i alkotmánynak.

BRĂTIANU Vintilă előadása azonban már mutatja, hogy milyen lesz az új alkotmány, ha azt egymagában a liberális párt fogja megcsinálni. „Ezért az első elv, amelynek a jövő alkotmányt át kell hatnia, az, hogy az őrizze meg a Román Állam egységes nemzeti jellegét. Annyival inkább szükséges ezt a pontot megvilágítani, mert a kisebbségi szerződéssel megpróbálták ezt a jelleget meggyengíteni és fogadalmakkal — amelyeket szerencsére nem teljesítettek — azt akarták, hogy Nagyromániából egy új és szerencsétlen Ausztria-Magyarországot csináljanak.“⁵⁵

Az 1923-i alkotmány nem a tételes alkotmányjog szabályai szerint jött létre. A hatályban levő 1866-i alkotmány meghatározza ugyan az alkotmány módosításának feltételeit, ennek ellenére azonban a törvényhozás anélkül ült össze és járt el az új alkotmány meghozatalában, hogy ezeket az alakításokat betartotta volna.⁵⁶ Az összehívott és túlnyomó részben liberálispárti törvényhozókból álló

⁵⁴ „Sunt ferm convins, că tot ce se face pentru organizarea constituțională a vieții de Stat românești în contra acestor principii, n'are șanse de stabilitate. Nu numai, că nu ne va ajuta la o nouă Constituție și bună și utilă, ci va introduce era crizelor și va continua falsurile vieții de Stat.“ Uo. 394.

⁵⁵ „Este cu atât mai necesar de a limpezi acest punct, cu cât, sub forma tratatului minorităților s'a încercat să se slăbească acest caracter și prin fagădueli, care din fericire nu au fost îndeplinite — tindea să se facă din România Mare o nouă și nenorocită Austro-Ungarie.“ Uo. 27—28.

⁵⁶ Az 1866-i alkotmány 128. §-a szerint, ha a törvényhozó testület az alkotmány módosításának szükségességét megállapítja és ezt a határozatát a törvényhozás mindkét házában háromszor, 15—15 napi időközben felolvassák, a törvényhozó testületek feloszlanak és helyettük új testületek választandók.

Az előbbi alakítások teljesítése nélkül hívta össze az alkotmányozó nemzetgyűlést az 1922. jan. 23-i 239. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet-törvény III. §-a. („Corpul electoral se convoacă pentru a alege Adunarea Națională cu Putere constituantă.“) A rendelet-törvényt a király elé terjesztő minisztertanácsi napló szerint a nemzetgyűlés az alkotmányozói jogkört az egyesülést megvalósító történelmi tényekből és Nagyrománia újbóli megszerzésének szükségességéből meríti. („Ele își trag această putere din faptele istorice care au desăvârșit Unirea și din necesitatea ca noua organizare a Statului să fie întemeiată pe o Constituție ieșită din voința întregii Români Mari.“)

Ezt az eljárást egyébként neves román közjogászok is törvénytelennek tartották. (Ld. Alexianu, i. m. I. 463.: „D. prof. Paul Negulescu critică procedura noii Constituții, și o socotește nelegală, ca și procedura dela 1866 de altfel. Motivul pe care-l dă D-sa este, că prin efectul alipirii provinciilor, Constituția vechiului Regat s'a extins de plin drept în nouile teritorii. Potrivit acestei instituții, revizuirea ei, fie totală, fie parțială, nu se poate face, decât în conformitate cu dispozițiile art. 128. din vechea Constituție.“) Alexianu maga is beismeri, hogy: „Este incontestabil, că din punct de vedere strict juridic, procedura de urmat era cea din vechea Constituție. Imprejurările politice s'au arătat însă mai presus de textele legii.“ Alexianu, uo., továbbá Negulescu, Paul, *Constituția României*, 23. skk.

nemzetgyűlés az alkotmányt aránylag rövid idő alatt, egyáltalában nem ünnepélyes keretek között, hanem az ország elégedetlen hangulatának nyíltan kifejezést adó ellenzéki pártoknak a nemzetgyűlésből történt kivonulása után, ezek részvétele nélkül tárgyalta le.

1. Az alkotmánytörvény szenátusi tárgyalásán a nemzeti párt és a román parasztpárt nevében COSTĂCHESCU későbbi miniszter, a képviselőházban pedig MANIU Gyula, az erdélyi kormányzótanács volt elnöke, későbbi miniszterelnök azonos szövegű nyilatkozatot olvastak fel, amely szerint a pártok *nem ismerik el a törvényhozó testületek nemzetképviseleti és törvényhozói jogát*, annyival kevésbé ismerik el annak alkotmányozói jogát. A pártok utoljára hívják fel a minden alkotmányos hatalom nélküli, csupán a tényleges hatalomra támaszkodó liberális pártot a történelmi felelősségre. Az egyesülési határozatokból kifolyólag a kormány és a korona nemcsak erkölcsileg vannak elkötelezve az újonnan egyesült tartományokkal szemben, hanem ezek a határozatok képezik a jogi kapcsot is egyrészt a régi királyság, másrészt e tartományok között, ezektől a kormány nem térhet el a jognak kiáltó sérelme nélkül. A törvényhozó testület, amely csupán *államcsínynek, csalásoknak és erőszakoskodásoknak eredményeképpen létesült*, amelyeket az országvezetésre nem jogosított kormány követett el, nem lehet Nagyrománia alkotmányos és törvényes rendjének forrása. A nemzeti párt és a parasztpárt törvényhozói a további tárgyalásokon nem vesznek részt, mert az új alkotmány csak álarc a párt-despotizmusnak, a *megszavazott alkotmányt előre is jogilag semmisnek jelentik ki és azt alkotmányos és törvényes államélet alapjául nem ismerik el*. A nyilatkozat végén mélyszégyen aggodalmukat fejezik ki e pártok amiatt, hogy az ország alkotmány nélkül már eddig is az önkénynek és a romlásnak volt kitéve és az egyesült pártok nevében arra kérik a királyt, hogy vessen véget ennek az állapotnak, amely alkalmas arra, hogy a korona tekintélyét megrontsa és az ország helyreállítását lehetetlenné tegye.⁵⁷

⁵⁷ „Partidul Național român și partidul țărănesc neputând recunoaște actualelor Adunări nici caracterul de reprezentatiune națională, nici dreptul de legiferare și cu atât mai puțin dreptul de a da țării așezământul ei constituțional, nu apar în această incintă, decât spre a face ultima încercare de a zădărnici tentativa de a se impune națiunii române o constituție, isvorită numai din voința unui guvern de partid, lipsit de bază legală și constituțională și spre a chema, încă odată pe deținătorii puterii de fapt, la simțul realității și al răspunderii istorice...”

„... Adunările alese în Martie 1922 nu-și pot aroga dreptul de a hărăzi Constituțiune Națiunii române, decât prin uzurpare și abuz de putere...”

„... Aceste declarațiuni de unire au fost acceptate de guvernul vechiului Regat și sancționate de M. S. Regele, în care provinciile emancipate au văzut simbolul de unitatea națională ...”

„... Din acest act nu isvorăsc numai obligațiuni de ordine morală din partea Coroanei sau a guvernului român, față de provinciile unite, dar și legătura de drept între aceste provincii și vechiul Regat...”

„... Cu atât mai hotărât o astfel de adunare nu poate fi isvorul unei ordine legale și constituționale a României Mari, când ea este rezultatul unei lovituri de Stat, a fraudelor, și violențelor săvârșite de un guvern venit la cârma Statului împotriva oricărei îndreptățiri...”

„... nu putem recunoaște Adunărilor născute în aceste condițiuni dreptul de legiferare și caracterul de constituant. Constituția votată de ele va rămâne nulă de drept, ea nu poate servi de temelie noului Stat român, nici de izvor pentru orice regim legal și constituțional. Partidul național și țărănesc nu-i pot lua răspunderea pentru a opera acestui simulacru de parla-

2. Az erdélyi románság nevében külön nyilatkoztak ugyanezen az ülésen a képviselőházban POPOVICI Mihail, későbbi miniszter, a szenátusban pedig — vele teljesen azonos szöveggel — MİCŞA Liviu. Először szöszereint felolvassák a gyulafehérvári határozatokat, majd egészen kemény szavakkal jellemzik a kormány választási eljárását, („rablás“ ... „felháborító urnalopások“... „államcsíny“...). A törvényhozó testületek alkotmányozó jogát nem ismerik el. „Erdély, Bánát, Körösvidék és Máramaros népe, amelyet kihasznál és megcsúfolt épen az, akibe rabságának ideje alatt egy szebb jövő reménységét helyezte, mély lelki fájdalommal látja, hogy széles látókörű és nyíltszívű testvér helyett az ország élén csak egy kasztot lát...“ Meg vannak győződve azonban arról, hogy az erdélyi románság, miként ellenállott a turániak évszázados elnyomásának, szét fogja szakítani az oligarchák hálóját.⁵⁸

Egészen forradalmi hangot ütöttek meg a besszarábiaiak nevében. HALIPPA Pantelimon a képviselőházban és Russu Ioan a szenátusban, azonos szövegű nyilatkozataikban. Az egyesülés utáni öt évben — mondják — Besszarábia olyan állapotban él, amihez hasonlót csak *legsötétebb afrikai gyarmatokban* lehet látni: törvény, jog és minden védelem nélkül, még a legegyszerűbb emberi jogok tekintetében is teljesen kitéve egy mindegyik és felelőtlen közigazgatásnak. Ez ellen senki sem emelheti fel a szavát, a helyi sajtó meg van láncolva, a régi királyság sajtótermékei pedig nem mehetnek át a Prut folyón, az újból *megátkozott határon*. A rendőrcsizma elnyomja a szellemi életet. Az új alkotmánytervezet csak törvényes alapot akar adni az önkényuralomnak és annak az elnyomás-

ment, prin participarea măcar la discuțiunea proiectului unei Constituțiuni, menite numai de a masca dominațiunea despotică de partid...“

„... Adânc îngrijorate de faptul, că țara trăiește de atâta timp în afară de Constituție, lăsată pradă arbitrarului, destrăbălării și ruinei, partidele aliate fac un respectuos apel către Coroană, ... și o roagă, să pună capăt... acestei stări dezastruoase, care face să se sguduie legăturile între provincii, să întunece prestigiul Coroanei și să zădărnicească refacerea Țării.“ (Ld. Monitorul Oficial, II. Senatul, Sesiunea ordinară prelungită 1922—1923. Ședința de Vineri, 9. Martie 1923, 555. skk., továbbá Mon. Of. II. Adunarea Deputaților, sesiunea ordinară prelungită 1922—23, ședința de Vineri, 9. Martie 1923., 1042—1043.)

⁵⁸ „Chemat la putere guvernul actual... a jefuit o treime a cetățenilor de drepturile lor de alegători... a modificat procedura electorală, intercălând pe lângă alte ilegalități, o noapte, la adăpostul căreia să se comită fraudele și furturile de urne cele mai revoltătoare... Fără de legile, fraudele, abuzurile, corupția și întregul arsenal al imoralității publice au dat îmbelșugat prilej, ca voința alegătorilor să fie falsificată, suveranitatea națională călcată în picioare, demnitatea umană înjosită până la cea mai din urmă treaptă și drepturile cetățenești crunt batjocorite.“

„... Adunările ieșite din această călcare de lege nu au nici bază de drept, nici putere morală, nici valoare constituțională. Ele nu reprezintă Ținuturile de dincolo de Carpați ...“

„... Poporul Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, exploatat și batjocorit de acela, în care își pusesse, în timpul robiei sale, nădej-dile unui viitor senin, cu adâncă durere de suflet vede, cum în locul unor frați cu vederi largi și inimi deschise, găsește, în fruntea țării o castă auto-cratică...“

„... Având ferma convingere, că precum a fost (t. i. az erdélyi románság) în stare să înfrângă prin eroica sa rezistență tendințele seculare de cotropire tiranică,... va isbuti să-i păstreze toată curățenia ... sfâșiind țesătura de intrigi a despotismului oligarhic din prezent...“

(Mon. Of. II. Senatul, Sesiunea ord. prelungită 1922—1923. Ședința de Vineri, 9 Martie 1923, 557. skk. Mon. Of. II. Adunarea Deputaților. Ses. ord. prelung. 1922—23., ședința de Vineri, 9 Martie 1923., 1045—1046.)

nak, amely már-már megfojtja a tartományt. A román Bessarábia bizonyos tekintetben még olyan jogi helyzetben sem lesz, mint amilyenben volt a cári Oroszországban. A népképviselőket meg lehet fenyegetni a szuronyok erejével, az egyetlennel, amire a kormány támaszkodhatik, sőt el is lehet pusztítani, de nem lehet elpusztítani egy három milliós népet, amely a cárizmus vasigáját is le tudta rázni.⁵⁹

3. A Magyar Párt hasonlóképpen nem ismerte el a törvényhozó testületek alkotmányozási és törvényhozási jogát és a további tárgyalásokban nem vett részt.⁶⁰ A németiség nevében ROTH Otto Hans tiltakozott az alkotmányjavaslat ellen.

A hatalma teljében levő liberális párt azonban a parlamenti szépséghibák ellenére is megszavaztatta az alkotmányt, a király szentesítette és kihirdette azt.⁶¹

⁵⁹ „...In aceste cinci ani, Basarabia a trăit și trăește și azi sub un regim, pentru care nu putem găsi analogie, decât în trecutul cel mai întunecat al administrațiilor coloniale din Africa, în afară de drept și de lege, fără nici un scut pentru cele mai elementare drepturi cetățenești și omenești — averea, cinstea și chiar viața cetățenilor fiind lăsate la discreția celui mai nevrednic agent al unei administrații iresponsabile și atotputernice...”

„... In acest cimitir nici un glas de protestare nu poate răsună, presa locală este încătușată, și chiar ziarele din regat nu pot trece peste hotarul din nou *blestemat* al Prutului. Nici o întrunire publică nu este îngăduită... Viața intelectuală este strivită sub călcăiul brut al despotismului polițienesc...”

„... Proiectul impus astăzi deliberărilor Senatului... învederează în primul rând intențiunea de a da o consacrare quasilegală regimului de arbitrar și de presiune, care ne sugrumă...”

„... Basarabia românească va fi lipsită în multe privințe chiar de drepturile, de cări s'a putut bucura până și sub regimul țarist...”

„... Țarismul... a respectat până și individualitatea provinciei noastre... proiectul Dvoastră e în toate aceste privințe mai prejos, decât Constituția din 1866...”

„Ne amenințați cu puterea baionetelor, singură bază pe care vă puteți rezima. Desigur, ne puteți strivi... dar nu veți putea strivi un popor de peste 3.000.000, care a știut să-și scuture și jugul de fier al țarismului...” (Mon. Of. II. Senatul, Sesiunea ord. prelung. 1922—23, Ședința de Vineri, 9 Martie 1923, 558. skk., továbbá Mon. Of. II. Adunarea Deputaților, Ses. ord. prel. 1922—23. Ședința de Vineri, 9 Martie 1923, 1043—1045.)

⁶⁰ Sándor József magyarpárti képviselő 1923. március 17-i nyilatkozata. Magyar szövegét közli a MK, I—1923., 400. skk. A román szöveget ld. az Ad. Naț. const. Adunarea Deputaților 1922—23, I. 1341—1344.

⁶¹ Az új alkotmány az 1923. március 29-i 282. sz. Hiv. Lapban jelent meg. Teljes magyar szövegét a III. sz. melléklet tartalmazza. Az alkotmány egész parlamenti tárgyalása — mindaddig, amíg azon az ellenzéki pártok is résztvettek — túlfűtött légkörben folyt le. A román képviselőházi napló (Monitorul Oficial, *Desbaterile Adunării Naționale constituante a Deputaților*, 1922/23., I. köt.) jellemző képeket mutat be erről.

A képviselőházban *Popovici* Mihail, nemzetipárti képviselő tiltakozik a párt nevében először az alkotmánytörvény javaslatára ellen s bejelenti, hogy a párt nem ismeri el a javaslat alkotmányosságát. (1923. jan. 22-i ülés, ld. i. m. 639.) A nemzetipárti képviselők az ülést elhagyták az alkotmányozó vegyes-bizottság kiküldése előtt (uo. 639.). A következő ülésen a parasztpárt nevében *Lupu dr.* tiltakozik, hogy az alkotmányt államcsínnel hozzák meg. (Uo. 641.)

A vegyes-bizottság munkájának bevégzése után az alkotmánytervezet ismét a képviselőház elé került, ahol először is a történetíró *Iorga* Miklós, későbbi miniszterelnök tiltakozik az alkotmány meghozatala ellen. (1923. márc. 5-i ülés, ld. uo. 915.) Az első összetűzés a képviselőház 1923. márc. 8-i ülésén

Az új alkotmány tervezetét DISSESCU szenátor, egyetemi tanár, neves román közjogász készítette s az lényegében azonos az 1806-i alkotmánnyal. Hogy mennyire nem volt alapos munka, azt legjobban az mutatja, hogy az állami szuverenitásra annyira kényes Nagyrománia épen azokat a szakaszokat hagyta benne változatlanul, amelyeket a belga alkotmányból annak idején épen azért lehetett csak változtatásokkal átvenni, mert az akkori román fejedelemség török fennhatóság alatt állott. így pl. a király esküjére vonatkozó szöveget... „de maintenir l'indépendance natio-

történik, amikor Madgearu Virgil, későbbi miniszter Brătianu Dinut patkánynak, a Brătianu-családot *patkány-dinasztiának* mondja (uo. 996.), Mihălache képviselő, későbbi miniszter pedig *hazugságnak* mondja Văitoianu Artur vezérezredes, belügyminiszter állítását és nagy merészséggnek mondja, hogy *a miniszteri székből így lehessen hazudni. A* kijelentésnek folytatása — a napló szerint — nem lett. („... E minciune ceace afirmați... Este o mare îndrăzneală să se mintă astfel depe banca ministerială ...“ uo. 998.)

Az 1923. márc. 9-i ülés előtt Bețianu Policarp képviselő a csendőrség által elkövetett öt halállal végződő atrocitás és további kb. 20 véres megkínzás miatt interpellál (uo. 1039.). Ezután olvasták fel nyilatkozataikat a parasztpárt és az erdélyi román nemzeti párt nevében Maniu Gyula és Popovici Mihály. (Ld. fenn.) Az alkotmánytervezet felolvasása közben okozott rendzavarás miatt még ugyanezen az ülésen kizárják a képviselőházból 10—10 napra Gr. Filipescu, Manu Ielkész, Mirto Eduard, Gr. Măcărescu, Mihălache Ioan, Dr. Lupu, Nicolae Ioan képviselőket. A fegyelmi bizottság jelentése alatt az erdélyi képviselők felállva éneklik az erdélyi románság irredenta himnuszát, a „Deșteaptă-te române“-t (Ébredj román). Iunian képviselő, későbbi miniszter pedig közbekiált, hogy a képviselőházban nem képviselők, hanem a „*belügyi bandita kinevezettjei vannak*“ (... Nu sunt deputați, sunt numiți dela banditul dela interne“... uo. 1086.). A rendzavarás miatt felelőségre vont Filipescu Grigore képviselő beismeri, hogy a miniszterelnök felé szerpentint dobott, ezt a tettét sajnálja, „nem azért, mert nem parlamentaris — minthogy Önök nem parlament —, hanem mert a *rablóknak nem szokás cotillion-kellékeket adni*“ (... Recunosc, că am aruncat cu serpentine în direcția D-lui prim-ministru. Regret acest gest, nu d-lor, pentrucă nu este parlamentar, căci d-voastre nu sunteți Parlament... ci pentrucă pe tâlhari nu-i tratezi cu accesorii de cotilion, uo. 1088.). Lupu beszéde közben valaki a távozó Văitoianu vezérezredes felé azt kiáltja, hogy „*hiéna*“ (uo. 1051.). Az esetnek folytatása nem lett. Dr. Lupu egy közbeszólót hülyének („imbecil“) nevez. (uo. 1092.) Mihălache saját méltóságán alólinak tartja, hogy „*egy becsületes ember az urnarablók előtt védekezzék*“ (... un om cinstit găsește mai prejos de demnitatea lui să se apere în fața unor tâlhari ai urnelor... uo. 1092.). Az 1923. márc. 10-i ülésen Dr. Ciugureanu egy táviratot olvas fel, amelyben Incuț, későbbi liberálistpárti belügyminiszter, képviselő, mint a besszarábiai nemzeti tanács elnöke 1917-ben tiltakozott a román hadseregnek Besszarábiába való bevonulása ellen. (uo. 1099.) Az 1923. március 14-i ülésen Deleu Victor a belügyminiszter által a választások alkalmával a csendőrségnek kiadott körrendeletet olvassa fel, amelyben a miniszter utasítja a csendőrséget, hogy a liberális párt választási győzelmét, ha kell, *állásvesztés terhe alatt törvénytelen eszközökkel* is segítsék elő. (uo. 1159—1160.) Pop képviselő Tripon képviselőt *engrosszista urnalopónak* mondja. („Dumnealui este un engrosist de furt de urne, să-i fie rușine...“ uo. 1170.) Az ülésen kizárják a képviselőházból Deleu Victor, Nemes Simion, Pop M., Tărău Iosif, Micșa R. képviselőket 20—20 napra, Pop M., Florea Draghici Ielkész, Ciornei N. képviselőket pedig 15—15 napra. (uo. 1172.) Pop Ghița képviselőt az elnök erőszakkal távolíttatja el a szószékről, (uo. 1172—73.) Ugyanezen ülésen kizárják az üléstől Popovici Mihály képviselőt 20 napra, Marșieu Iustin képviselőt 25 napra, Grofșoreanu képviselőt 20 napra. A védelmére meghallgatott Marșieu beszédét az ellenzék felé fordulva így kezdte: „Képviselő urak“, majd a többség felé fordulva folytatta „... és liberális klub“, (uo. 1198.) Szerinte a többség *csak Erdély megvetését, gyűlöletét és átkait tudta eddig megszerezni.* („... D-voastre ați căștigat numai disprețul, ura și blestemul Ardealului...“

nale ...“, annak idején a nemzeti függetlenség helyett „a nemzeti jogok fenntartására“ („menține drepturile lui naționale“) kellett módosítani (1866-i alkotmány 87. §. III. bek.), ez a szöveg változatlanul ment át az új alkotmányba. (1923-i alkotni. 82. §. II. bek.). A királynak a nemzetközi szerződések megkötésére vonatkozó jogait annak idején a török szuverenitás miatt a hajózási és kereskedelmi és más hasonló szerződésekre kellett korlátozni (1866-i alkotm. 93. §. utolsó bek.), ez is változatlanul ment át az új alkotmányba (1923-i alkotm. 88. §. utolsó bek.).⁶²

uo. 1199.) Moldovan Victor képviselőt az 1923. március 16-i ülésen 30 ülésről zárják ki, mert több ízben azt mondta, hogy: „nem parlament, hanem, *urnatolvajok gyűlése*“ (uo. 1226.), ugyanő — védekezése közben — odakiáltja Văitoianu vezérezredesnek, hogy ő a felelős a magyarigeni összes *tolvajlásokért és banditizmusért*, (uo. 1226.) Moldovant a többi képviselők megütik és ki-dobják a képviselőházból (ld. Vaida beszéde, uo. 1126—27., továbbá Malteșeanu képviselő kizárása, uo. 1244.). Ugyanezen ülésen Vaida Sándor volt miniszterelnök is használja a liberális klub kifejezést a parlamentre vonatkozóan s a liberális pártot a „*szólásszabadság hóhérainak*“ mondja. („...călăi ai libertății cuvântului...“ uo. 1126.), majd összehasonlítást tesz a magyar uralom alatti választásokkal és beismeri, hogy a magyarok sem korlátozták jobban a románok szólásszabadságát, mint a liberális párt. (... cu rușine trebuie să constat, nu îngrădea mai mult libertatea cuvântului românilor, decât D-voastre ...“ uo. 1127.) Az 1923. márc. 17-i ülésen Maniu Gyula kiáltja oda Văitoianu vezérezredesnek, hogy ő a felelős a választási urnák ellopása miatt (... ești răspunzător de furătura urnelor ...“ uo. 1233.). Ugyanezen az ülésen tartotta meg beszédét Sándor József magyarpárti képviselő (ld. 60. sz. jegyzet). Az 1923. március 23-i ülésen Măgura Mihail képviselő bejelenti, hogy a fővárost katonai uralom alá helyezték (uo. 1251.) s bejelenti, hogy a kormánypárttal szemben, amely az ellenzék ellen a katonaságot mozgósította, az országot fogják mozgósítani, (uo. 1251.) Iunian „*állatseregletnek*“ mondja a képviselőházat („... Stăpânește menajera, D-le președinte ...“ uo. 1252.). Ugyanezen ülésen Roth Otto Hans a romániai németiség nevében tiltakozik az alkotmányjavaslat ellen. (uo. 1259—1266.) Iorga szintén kétségbevonja a képviselőháznak az alkotmány megszavazásához való jogát („... Eu nu cred, că această adunare are dreptul de a vota Constituția...“ uo. 1266), Bocu Sever képviselő pedig az elnöknek kiáltja oda, hogy: „Magának nincs joga azt mondani nekem, hogy hallgassak, szégyellje magát.“ („D-ta n-ai dreptul să-mi spuie să tac, să-ți fie de rușine“, uo. 1275.) Az ülésen újabb rendezavarások történtek. (Uo. 1275.) Az 1923. márc. 20-i ülésen Vaida bejelenti, hogy az ország fővárosát a kormány sok ezer szuronnyal *kaszárnyává alakította* át, ez bizonyítja azt, hogy a kormány csak a szurony erejére támaszkodik (uo. 1283.) és megújítja az ellenzéknek azt a bejelentését, hogy az alkotmány-nak nem lesz senkire nézve kötelező ereje. (Uo. 1284.) A képviselőházat ekkor már *katonaság vette körül*, ahogy azt Orleanu képviselőházi elnök is beismeri Maniunak adott válaszában (uo. 1288.), Spineanu pedig bejelenti, hogy az ellenzék is át fog térni a *tényleges erőszak* módszerére. (Uo. 1288.) Ugyanezen az ülésen Florea Drăghici lelkész padja alatt *bűzbombát* talál, az ellenzék Vaida intézése kivonul a parlamentből. Iorga Miklós felszólalásában megállapítja, hogy az ellenzék eljárása „*disznóság*“, („porcărie“) Moldoveanu Leonte pedig kéri, hogy az ülésen történt „disznóságot“ vegyék jegyzőkönyvre, hogy a parlamenti ellenzék cselekedetének emléke maradjon fenn. (Uo. 1291.)⁶² Vö. Negulescu, Paul, Constituția României, 9. Az 1866-i alkotmány 93. §-ának szövege: „El (t. i. a király) încheie cu Statele străine convențiunile necesarii pentru comerț, navigațiune și alte asemenea, însă pentru ca aceste acte să aibă autoritate îndatoritoare, trebuie mai întâiu a fi supuse puterii legislative și aprobate de ea.“ Az 1923-i alkotmány 88. §-ának utolsó bekezdése: „El (t. i. a király) încheie cu Statele străine convențiunile necesare pentru comerț, navigațiune și alte asemenea; însă pentru ca aceste acte să aibă autoritate îndatoritoare, trebuie mai întâiu a fi supuse Puterii legislative și aprobate de ea.“ A két szöveg tehát azonos.

3. fejezet. Az 1938-i alkotmány

I. Az 1937. december 20—22-i választás után, amelyből nem került ki kormányképes párt, mert — először Nagyrománia történelmében — a választást levezető, a liberális párt nem tudta elnyerni a szavazatok 40%-át, a király előbb a GOGA Octavian által alakított, kimondottan nacionalista irányú kormánnyal kísérletezett, majd — minthogy ez a kísérlet sikertelen maradt — minden hatalmat magához véve, az államéletet egészen új elvek szerint rendezte be és királyi parancsuralmat létesített.⁶³

Az új helyzet új alkotmányt kívánt meg és minthogy a hatályban levő alkotmány szabályai szerinti alkotmánymódosítást lehetetlen volt végrehajtani,⁶⁴ újból — ezúttal harmadszor is Nagyrománia alkotmánytörténelmében — a kormányzat hatalmi eszközhöz fordult és népszavazással hozta meg az új alkotmányt.

Az 1938. február 20-i 42. sz. Hiv. Lapban megjelent 901. sz. királyi rendelet elrendeli, hogy az új alkotmány tervezete felett népszavazás döntsön. Az egyidejűleg közzétett 902. sz. királyi rendelet a népszavazás eredményének megállapítására bizottságot küld ki, amelynek elnöke GANE Nicolae, a törvényhozó tanács elnöke, tagjai pedig Bădescu-Roșiori, Bănescu, Drimba és Gheorghian semmítőszéki bírák voltak. A bizottság 1938. február 25. és 26. napjain megállapította, hogy a népszavazás alkalmával leadtak összesen 4,303.064 szavazatot, ebből az alkotmányt elfogadta 4,297.581, ellene szavazott 5.483. Az így elfogadott alkotmányt a király szentesítette és az 1938. február 27-i 48. sz. Hiv. Lapban közzétette.⁶⁵ A népszavazás alkotmányellenes⁶⁶ eredménye a megfélemlített közhangulat véleménynyilvánítása volt.⁶⁷

⁶³ A másik utódállamban, Jugoszláviában ugyanezek a jelenségek már jóval hamarabb mutatkoztak. I. Sándor jugoszláv király már 1929. jan. 6-án kezébe vett minden hatalmat, azzal az indokolással, hogy a politikai pártok harcai annyira kieleződtek, hogy az állam fejlődésének rendes menetét fenyegetik. A királyi hatalomról szóló törvény ezt az állapotot törvényesítette is és az így létesített jogi helyzeten nem változtatott az 1933. szept. 3-án hatályba lépett új jugoszláv alkotmány sem. Vö. Tassitsch, G., *Le régime politique en Yougoslavie à partir du 6 Janvier 1929 à la lumière de la science juridique moderne, Mélanges Paul Négulesco*, 741. skk. Tassitsch jogi szempontból vizsgálja a jugoszláv új államformát és megállapításaiból látjuk, hogy Romániának már közelfekvő példa állott szeme előtt a parancsuralom bevezetésére és fenntartására.

⁶⁴ Az 1923-i alkotmány szerint, miután a törvényhozó testületek elvben megállapítják az alkotmánymódosítás szükségességét, szétoszlottak. Az újonnan megválasztott törvényhozó testületek legalább kétharmad szótöbbséggel kellett, hogy a módosítást megszavazzák. (1923. alkotm. 130. §)

⁶⁵ Az alkotmány teljes szövegét a IV. sz. mellékletben közlöm.

⁶⁶ Az alkotmánymódosításra vonatkozó szabályok (ld. előbb a 64. sz. jegyzetet) ellenére történt népszavazás külön eljárás szerint történt. Az új alkotmány tervezetének 100. §-a szerint az alkotmányt a király adja ki s azt a román nemzet döntése alá bocsátja „tudomásulvétel és beleegyezés” végett. („... spre buna știință și învoire...”) Ez a mód is beleütközik a hatályos (1923-i) alkotmány alapelveibe, mert ennek 33. §-a kifejezetten leszögezi,

Az új alkotmánytervezet előkészítésében MICESCU Istrate, egyetemi tanár, későbbi miniszternek volt jelentősebb szerepe⁶⁸ és azt sokan II. Károly király személyes művének tartják.⁶⁹ Az alkotmány leglényegesebb újítása annak kifejezett megállapítása, hogy a román nemzetnek az ország többi lakóival szemben elsőbbségi jogai vannak.

1. A jogi irodalom egybehangzóan döntő fontosságúnak tartja az alkotmánynak ezt az újítását.⁷⁰ Az új alkotmánynak ünnepélyes kihirdetésekor CRISTEA Miron, Románia pátriárkája és akkori miniszterelnöke a királyhoz intézett üdvözlő beszédét a következőkkel fejezte be: „Te pedig, román nemzet, a legkisebbtől a legnagyobbig, vezetőiddel együtt, fel az építő munkára, hogy a faji és etnikai Románia fiait az atyai örökség folytán őket megillető természetes jogaikba visszahelyezzük.”⁷¹

hogy a nemzet az államhatalmat csak képviselő útján és csak az alkotmányban meghatározott módon gyakorolhatja. Az eljárás alkotmányellenességére vonatkozóan ld. még alább a 67. sz. jegyzetet.

⁶⁷ Az alkotmánytervezet 100. §-ának második bekezdése szerint az alkotmány elfogadásának eljárását királyi rendelet állapítja meg. Ennek megfelelően az 1938. febr. 20-i 42. sz. Hiv. Lapban megjelent a 901. sz. királyi rendelet, amely előírja, hogy az alkotmány megszavazása községenként alkott szavazókerületekben történik. (3. §). Szavazati joga van mindenkinek, aki a képviselőválasztási választói lajstromokba fel van véve, a szavazás kötelező (2. §). A szavazás egyénekenkénti, nyílt és külön-külön nyilvántartást vezetnek az igennel és nemmel szavazókról. (6. §: „Votul se face deosebit prin declarațiune verbală înainte de biroului de votare. Se vor ține liste deosebite de cei, care au votat pentru și de cei, ce au votat împotriva.”) Ezt a gyakorlatban úgy valósították meg, hogy az igennel szavazókat összeírták, a nemmel szavazók azonban külön írásbeli nyilatkozatot voltak kötelesek aláírni. A közvélemény tehát a királyi parancsuralom, elfogadása vagy visszautasítása kérdésében döntött lényegében, más megnyilatkozást a kormányzat nem engedett meg.

A napokkal azelőtt az egész országban elrendelt legszigorúbb ostromállapottól és egyéb alkotmányellenes cselekményektől amúgy is megriadt közvéleményre a nyílt és névszerinti szavazás intézménye megfélemlítő hatással volt s a parancsuralom elleni névszerinti állásfoglalást alig vállalta valaki. Az új alkotmány pedig jogilag is parancsuralmat jelentett. Az eredményt még különösebbé teszi az, hogy az alkotmány elfogadásával a 24—30 év közötti választók — tehát a választók legnépesebb korosztályai — önmagukat fosztották meg a választói jogtól, — minthogy az új alkotmány ennek korhatárát 24-ről 30 évre emelte fel — ami tiszta eszközökkel lefolytatott szavazás esetében elképzelhetetlen, különösen, ha figyelembe vesszük azt, hogy a kevéssel azelőtt lefolytatott (1937. dec.-i) politikai választásoknál éppen ezekre a rétegekre támaszkodó szélsőséges pártok érték el a legnagyobb ellenzéki eredményeket, tehát politikai aktivitásra törekedtek. Vö. még Mikó, i. m. 202—203.

⁶⁸ Vö. Negulescu, Paul, *Constituția României*. 28. 1. sz. jegyzet.

⁶⁹ Vö. Viforeanu I. C., *Unificare legislativă. Opera lui Vidor Iamandi*. București, é. n. 68.

⁷⁰ Vö. Mironescu, G. G., *Inovațiile Constituției din 1938*. Analele Facultății de Drept din București, Anul I., Nr. 2—3., Apr.—Sept. 1939, București, é. n., Negulescu, *Constituția României*, 30. skk., Rudescu, Corneliu, *Principiile fundamentale ale Constituției*, București, é. n.

⁷¹ 1938. márc. 1-i 49. sz. Hiv. Lap. 1133.: „Iar tu, nație română în frunte cu conducătorii tăi de sus până jos, acum la muncă constructivă pe toată linia, așezând pe fii României etnice și latine în drepturile firești ale moștenirii părintești ...“

2. Az új alkotmány egyébként gyökeresen megváltoztatja az államélet rendjét. Az új intézkedések elsősorban a királyi jogkör kibővítésére vonatkoznak, s a királyi hatalomnak az államélet minden vonatkozásában döntő szerepet biztosítanak.⁷²

A trónöröklés kérdésében általában hatályban maradtak az előző alkotmány rendelkezései. A törvényhozói hatalommal kapcsolatos intézkedések közül fontos újítás, hogy a törvényhozói hatalmat a király gyakorolja a nemzetképviselő útján. A király törvényerejű rendeleteket is hozhat. Ezeket a nemzetképviselő utólag hagyja jóvá.⁷³

Az alkotmány kiszélesíti a királyi jogkört azzal is, hogy a háború megízenésének, illetve a béke megkötésének jogát a király kizárólagos hatáskörébe utalja,⁷⁴ továbbá, hogy a nemzetközi szerződések megkötésénél a király hatáskörét kiterjeszti a politikai szerződésekre is, és pedig oly módon, hogy ezek érvényességéhez nem kívánja meg a parlament ratifikálását.⁷⁵

Az alkotmány általában a végrehajtói hatalom jogkörét tágítja. Fontos újítása ezzel kapcsolatban az, hogy a miniszterek politikai felelősséggel csak a királynak tartoznak.⁷⁶

Az alkotmány a nemzetképviselőt rendi alapon teljesen újjászervezi.⁷⁷ Kisebbségjogi szempontból jelentősége van még annak, hogy a vármegyei és községi intézmények szervezetével kapcsolatban nem rendelkezik — az előzőhöz hasonlóan — arról, hogy a közigazgatási szervezet alapelve a decentralizáció lesz.⁷⁸ Ugyancsak kimaradt az alkotmányból a régi alkotmánynak a helyi közigazgatási intézmények (vármegye, község) vezetőségének választására vonatkozó rendelkezése, ami a közigazgatási önkormányzatot volt hivatva biztosítani.⁷⁹

II. A román, elem elsőbbségének tételes alkotmányjogi kifejezése azonban távolról sem azt célozza, amit az egykorú irodalom — beleértve a jogi irodalmat is — az irányított sajtó és a cenzúra segítségével kifejezni törekedett. A kisebbségek jogállása 1938-ban ellentétben a hatályos, régi alkotmánytörvény liberális szövegével, amúgyis annyira korlátozott volt, hogy az új alkotmány legfennebb csak a tényleges helyzetet törvényesítette. A való cél a román elem elsőbbségének hangoztatásával az alkotmányban törvényesített királyi parancsuralomnak, elfogadtatása és népszerűsítése volt. Erre a célra a türelmetlen román közvélemény előtti hangulatkelésre kiválóan alkalmas volt az a beállítás, hogy a nem román elemek az államélet vezetésében túlsúlyra jutottak, szükséges tehát, hogy az alkotmány ennek az állapotnak véget vessen és a román elemek elsőbbséget biztosítsa.

⁷² Az alkotmány szerint a király az állam feje, (1938-1 alkotm. 30. §. „Capul Statului“), aki nemcsak uralkodik, hanem kormányoz. (Uo. 52. §) Ld. bővebben Sofronie, George, *Prerogativele „Capului Statului“ în domeniul internațional*. Iași, 1940.

⁷³ 1938-i alkotm. 31. §. Uo. 46. § VII. bek.

⁷⁴ Uo. 46. § IX. bek.

⁷⁵ Uo. 46. § ut. bek.

⁷⁶ Uo. 65. § II. bek.

⁷⁷ Ld. alább 174. skk.

⁷⁸ Az 1923-i alkotm. 108. §.

⁷⁹ Uo. 108. § III. bek.

III. Az 1938-i alkotmány, illetve az alkotmány hatálya alatt hozott közönséges jogalkotás belső értékére vonatkozóan szükséges még az alábbiakra röviden rámutatnom. Az új alkotmány az államélet gyökeres átszervezését kívánta meg minden vonalon és ennek megvalósítása elsősorban hatalmas törvényhozói munkát igényelt. Ezt a munkát a királyi parancsuralom szervei végezték el, mint-hogy a parlamentarizmus megszűnt Nagyromániában. Az átszervező törvényhozói munka világosan mutatja azt, hogy a belső állami rend milyen kevéssé volt szilárd, mert annak megerősítésére jogállamban teljesen ismeretlen eszközökhöz voltak kénytelenek folyamodni. Ez a törvényhozás fejezi ki a legvilágosabban az alkotmány belső értékét.

1. A törvényhozói munkának kettős feladata volt. Elsősorban ugyanis biztosítani kellett az új rend fennállását, másrészt pedig a tételes törvényt összhangba kellett hozni az alkotmánnyal. Ennek a hatalmas jogalkotói munkának nagyrészt rendeleti úton hozta az államvezetés, de az akkori nemzetképviselő útján hozott intézkedések is a jogi helyzet szerint is a központi akaratot jelentették, mert — amint láttuk — a törvényhozói hatalmat a király gyakorolja a nemzetképviselő útján.⁸⁰

2. Az új rend biztosítására vonatkozó intézkedések közül időrendben a legelső az 1938. febr. 11-i 34. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *ostromállapotot elrendelő törvény* (lege pentru starea de asediu), amely az egész ország területére ostromállapotot ír elő, minden, az állambiztonságot és a közrend fenntartását illető hatalmat a katonaság kezébe ad, ugyan-csak a katonai hatóságok kezébe adja egyes bűncselekmények tekintetében a bíráskodást, a házkutatási jogot, cenzúrát, gyülekezési és egyesülési jog korlátozását. Ez a rendelkezés a királyi parancsuralom bevezető intézkedése volt.⁸¹

Az új rend biztosítása rendkívüli intézkedéseket kívánt meg a bírósági szervezet terén is a *bírói függetlenség* teljes megszüntetésére és a bírói hatalomnak a végrehajtói hatalom szolgálatába való állítására. Az 1938. március 4-i 52. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelettörvény (decret lege pentru suspendarea inamovibilității sau stabilității funcționarilor publici) a bírák elmozdíthatatlanságát és az összes állami tisztviselők végleges minőségét megszüntette.⁸² Az 1938. április 15-i 88. sz. Hiv. Lapban megjelent s az *állami rend megvédéséről szóló rendelettörvény* (decret lege pentru apărarea ordinei în Stat) elrendeli, hogy az összes, az állami rend megvédéséről szóló törvénybe, valamint a II. Károly büntetőtörvénykönyvnek az állami és társadalmi rendet biztosító rendelkezéseibe ütköző cselekmények tárgyában hozott összes bírói ítéleteket és megszüntető ha-

⁸⁰ 1938-i alkotm. 31. §.

⁸¹ E törvénnyel az ostromállapottal kapcsolatban bővebben foglalkozom. Ld. 91 skk.

⁸² 1938. febr. 11-i törvény 1. §: „Se suspendă inamovibilitatea sau stabilitatea pe care legea pentru statutul funcționarilor publici sau legi speciale o acordă celor ce primesc o retribuțiune dela Stat, județ, comună, regie, casă autonomă, administrațiune comercială, direcție specială sau orice altă instituțiune publică, ori așezământ al cărui buget este supus aprobării Parlamentului, Consiliului de Miniștri, ministerelor, sau autorităților speciale ce depind de ministere și consiliilor județene sau comunale.“

tározatokat a bíróságoknak fel kell terjeszteniük az igazságügyminisztériumba. Az igazságügyminiszter vizsgálatot rendelhet el annak megállapítása végett, hogy a bíróság az ítéletet nem hozta-e rosszhiszeműen vagy a ténykörülmények nyilvánvalóan hibás mérlegelésével s amennyiben ilyen eseteket állapít meg, jogában áll a bíróság tagjait fegyelmileg megbüntetni.⁸³

Ugyanezeket a rendelkezéseket vette át az 1938. aug. 22-i 193. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *bíróság szervezetéről* szóló rendelet törvény (decret lege pentru organizarea judecătorească) azzal a kiegészítéssel, hogy a bíró fegyelmi eljárás nélkül megbüntethető.⁸⁴ Ezt a törvényszakaszt még továbbmenőleg egészítik ki az 1939. jan. 21-i 18. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény intézkedései, amelyek szerint ugyanilyen módon vonható felelősségre és büntethető meg az a bíró, aki az állami rend és biztonság végett tett kormányintézkedés folytán elbocsátott köz- vagy magánalkalmazottat az állásába visszahelyezi vagy részére kártérítést ítél meg.⁸⁵ Ezeknek, az államrend hatályosabb védelmét szolgáló intézkedéseknek kisebbségjogi szempontból azért van jelentőségük, — amint arra máshelyt is rámutatok — mert e rendelkezéseket természetesen elsősorban a kisebbségekkel szemben alkalmazták, akikben mindig az államkereteket szétbontó törekvést vélt az államvezetés felfedezni.

⁸³ Uo. 36. §: „Ordonanțele de neurmărire, hotărîrile de achitare ale oricărei instanțe judecătorești, date pentru una din infracțiunile prevăzute de această lege și de art. 323—326. din Codul Penal Carol al II-lea, vor fi trimise în copie Ministerului Justiției de însuși instanța, care le-a pronunțat. Ministerul justiției va putea ordona o cercetare în scopul de a vedea, dacă achitarea nu a fost făcută cu rea credință, sau dacă este urmarea unei vădit greșite apreciere a faptelor.

Dacă ministrul justiției socotește, că achitarea a fost pronunțată cu rea credință, sau că achitarea a fost urmarea unei vădit greșite apreciere a faptelor, Consiliul de miniștri va putea aviza la aplicarea uneia din pedepsele prevăzute de art. 183. Nr. 4, 5 și 6 din legea pentru organizarea judecătorească, magistraților, care au format completul de judecată“ stb., stb.

⁸⁴ 1938. aug. 22-i törvény 240. §: „Ordonanțele de neurmărire date de titularii cabinetelor de instrucție și hotărîrile de achitare ale oricărei instanțe judecătorești, date pentru una din infracțiunile prevăzute în legea pentru apărarea ordinei în Stat, Nr. 1556, publicată în Monitorul Oficial Nr. 88 din 15 Aprilie 1938 și de articolele 323—326. din Codul Penal Regele Carol al II-lea, vor fi trimise în copie Ministerului de Justiție de însuși judecătorul sau de instanță, care le-a pronunțat. Ministrul Justiției va putea ordona o cercetare în scopul de a vedea, dacă ordonanța de neurmărire sau hotărîrea de achitare nu a fost făcută cu rea credință sau dacă nu este urmarea unei aprecieri vădit greșite a faptelor.

Dacă se dovedește, că ordonanța de neurmărire sau hotărîrea de achitare au fost pronunțate cu neîndoelnică rea credință, sau că au fost urmarea unei aprecieri vădit greșite a faptelor, Ministrul Justiției va putea, *fără a mai trimite pe magistrat înaintea comisiunii disciplinare*, să avizeze la aplicarea uneia din pedepsele prevăzute de alineatele d, e, f, ale art. 161 din prezenta lege, magistratului instructor sau magistraților, cari au format completul de judecată“ stb., stb.

⁸⁵ 1939. jan. 21-i törvény (decret lege pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru organizarea judecătorească) I. szakaszának utolsó bekezdése: „La art. 240 se adaugă următorul alineat final: După aceleași norme și cu aceleași pedepse vor fi sancționați magistrații, care, pronunțându-se asupra acțiunilor introduse de funcționarii publici sau de acei dela societățile și întreprinderile de orice fel destituiți, puși în disponibilitate, sau concediați din serviciu, ca urmare a dispozițiunilor luate de guvern pentru motive ce interesează ordinea și siguranța Statului, vor hotări reintegrarea lor în posturile avute sau le vor acorda despăgubiri.“

Az új rend a politikai életet is teljesen újjászervezte és azt az új alkotmányban lefektetett és a román elem elsőbbségét biztosító rendelkezéseknek szolgálatába állította. Az 1938. március 31-i 75. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény feloszlatta az összes *politikai pártokat* és ezzel a kisebbségeket egyetlen képviseleti szervüktől megfosztotta. Az állam egyetlen politikai pártjának szervezésére vonatkozó törvényhozói intézkedések a kisebbségek bármilyen politikai jellegű megnyilatkozásait lehetetlenné tették.⁸⁶ E rendelkezések ugyanis a nemzeti kisebbségek létezését egyszerűen megtagadták és kifejezetten a román nemzet céljait szolgáló politikai szervezkedésen felül más szervezkedési lehetőséget számukra nem biztosítottak.

3. Az 1923-i alkotmány szerint halálbüntetés csak háború esetén és csak a hadbíróóság által alkalmazható.⁸⁷

Román részről a halálbüntetésnek a polgári bíróságok által alkalmazható büntetések közül való törlését mindig a demokrácia egyik nagy vív-

⁸⁶ Az 1938. december 18-i 293. sz. Hiv. Lapban megjelent a Nemzeti Újjászületés Arcvonalának (alábbiakban NUF) felállításáról szóló törvény (lege pentru înființarea organizației politice a Frontului Renașterii Naționale) szerint az állam egyetlen pártjának célja a „Nemzeti öntudat mozgósítása, a Haza megvédésére és előrehaladására és az Állam megerősödésének megvalósítására irányuló egyetemleges és egységes román magatartással“.

(Art. II. Această organizație politică (t. i. a NUF) are de scop mobilizarea conștiinței naționale în vederea întreprinderii unei acțiuni solidare și unitare românești de apărare și propășire a Patriei și de consolidare a Statului.) Minden, e párton kívüli politikai tevékenység titkosnak minősül és büntetendő. (VII. §) („Orice altă activitate politică decât aceea a Frontului Renașterii Naționale va fi socotită clandestină, iar autorii ei pedepsiți cu degradarea civică pe termen de 2 până la 5 ani.“)

A rendelet törvénynek az 1939. jan. 5-i 5. sz. Hiv. Lapban megjelent végrehajtási utasítása megengedi ugyan a kisebbségi állampolgároknak is a pártba való beiratkozást — s ennek alapján a magyar, német, bolgár és ukrán kisebbségek el is határozták a pártba való belépést (Vö. Bănescu, Pierre, *L'encadrement politique des minorités ethniques de Roumanie*, Bucarest, 1940. továbbá MK, XIX—1939., 88—90., 95—96., 493—494) — azonban bármilyen politikai magatartást továbbra is csupán a fenti keretek között, tehát a kifejezetten román nemzeti célokat szolgáló szervezetben fejthettek ki.

Az egyetemi hallgatóság köteles belépni a pártba. (1939. okt. 19-i 242. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény — lege pentru înființarea Frontului Național Studențesc.) A NUF fennállását külön karhatalmi erő, az 1939. április 25-i 95. sz. Hiv. Lapban megjelent szabályrendelettel (regulament special pentru organizarea și funcționarea gărzii naționale) szabályozott szervezet biztosítja. Ez a rendelet törvény teljesen katonai vezetés alatt szervezi meg a NUF gárdát, amelynek tagjai csak románul írni-olvasni tudó állampolgárok (16. §) lehetnek. A gárda tagjai a királyra, továbbá az ország és a román nemzet iránti hűségre esküsznek fel. (29. §) A gárda célja a NUF politikai eszméinek hirdetése és a belső rend fenntartása.

A Nemzeti Újjászületés Arcvonalát az 1940. június 22-i 142. sz. Hiv. Lapban megjelent rendelet törvény a Nemzet Pártjává alakította át (lege pentru transformarea Frontului Renașterii Naționale în Partidul Național.) A Nemzet Pártja Romániának egyetlen totalitárius pártja, amely a király felügyelete alatt működik. (1. § I. és II. bek.) A párt célja a román állam anyagi és erkölcsi életének irányítása. (2. §) Ugyanebben a Hiv. Lapban megjelent külön rendelet törvény (decret-lege pentru apărarea ordinii politice unice și totalitare a Statului) biztosítja a párt megvédését. A rendelet törvény szerint állami tisztviselő nem lehet az, aki a pártnak nem tagja. (2. §) A szakmai testületek vezetősége, valamint az összes magánvállalatok igazgatóságai tagjai bizonyos határidő alatt kötelesek a pártba belépni. (3. § és 5. §).

⁸⁷ 1923-i alkotm. 16. §: „Pedeapsa de moarte nu se va putea reinființa, afară de cazurile prevăzute în codul penal militar în timp de războiu.“

mányának szoktak feltüntetni. Az 1938-i alkotmány hasonlóképpen csak háború esetére és csak a hadbírótság által alkalmazható büntetésnek mondja ki a halálbüntetést, ugyanezen §. második bekezdése azonban felhatalmazza a minisztertanácsot arra, hogy egyes bűncselekmények tekintetében a halálbüntetést szükség esetén életbeléptethesse.⁸⁸ A minisztertanács élt is ezzel a felhatalmazással és az 1938. május 24-i 117. bis sz. Hiv. Lapban megjelent minisztertanácsi jegyzőkönyvvel életbeléptette a halálbüntetést az uralkodó és a királyi család tagjai, az idegen államfők és magasrangú hivatalnokok elleni merényletek, végül az állami méltóságok viselői ellen hivataluk gyakorlásával kapcsolatos indokból történt merényletek, rablógyilkosság és politikai gyilkosságok elkövetői ellen.⁸⁹

4. A közigazgatási önkormányzatokat az 1938. jan. 6-i 5. sz. Hiv. Lapban megjelent 9. sz. királyi rendelet már korábban feloszlatta.⁹⁰

5. Az új rend biztosítása mellett a tételes törvényeknek az új alkotmánnyal való összhangba hozása is óriási jogalkotói munkát igényelt. E munka ütemének jellemzéséül elég annyit felhozni, hogy 1938-ban 846 törvényt és rendelettörvényt, továbbá 118 végrehajtási utasítást,⁹¹ 1939-ben pedig 879 törvényt és rendelettörvényt, továbbá 81 végrehajtási utasítást hoztak.⁹²

Nagyrománia mindenkori államvezetése következetesen kitért az elől, hogy a kisebbségi kérdést egységesen, törvényileg rendezze. Ennek hivatalos megokolása az volt, hogy a tételes törvény egyébként is biztosítja a kisebbségek számára mindazokat a jogokat, amelyek őket megilletik és így tulajdonképpen nincs is kisebbségi állampolgár.

*A Kisebbségi Statutum*⁹³

Nagyrománia mindenkori államvezetése következetesen kitért az elől, hogy a kisebbségi kérdést egységesen, törvényileg rendezze. A külpolitikai helyzet és a páriszkörűli békeszerződések tartathatatlanságának térhódítása az európai közvéleményben, nem utolsó sorban pedig a Csehszlovákiában beállott bomlási folyamat azon-

⁸⁸ 1938-i alkotni. 15. §: „Pedeapsa cu moarte se aplică în timp de războiu, potrivit codului de justiție militară.

Consiliul de Miniștri va putea decide aplicarea dispozițiilor din alineatul precedent și în timp de pace pentru atentate contra Suveranului, Membrilor Familiilor Regale, Șefilor Statelor streine și demnitarilor Statului din mobile în legătură cu exercițiul funcțiilor ce le sunt încredințate, precum și în cazurile de tâlhărie cu omor și asasinat politic.“

⁸⁹ 1938. május 24-i minisztertanácsi jegyzőkönyv I. szakasz: „Pentru crimele prevăzute în alin. 2 din art. 15 din Constituție, și anume... (következik az alkotmány 15. § II. bekezdésében írt cselekmények teljes felsorolása) se introduce pedeapsă cu moartea.“

⁹⁰ Ld. 182. skk.

⁹¹ Consiliul Legislativ. *Repertoriul general al legilor, 1938.* București, 1939., CXCVI. és CCIV.

⁹² Consiliul Legislativ. *Repertoriul general al legilor, 1939.* București, 1940., CLXXVII. és CLXXXIV.

⁹³ A román jogi felfogás a kisebbségi statútumot a kisebbségek alap-törvényének tekintette. A Statutum jogi értékelésével és a belső törvényhozásban elfoglalt helyével a kisebbségi tételes jogok kútfőinek vizsgálatával kapcsolatban foglalkozom. (Ld. 56. skk.)

ban arra készítette a román államvezetést, hogy — korábbi álláspontját megváltoztatva és ellentétben az 1938. eleje óta folytatott kizárólagos nemzeti politikával — a kisebbségi kérdést jogilag rendezze. Hogy ezek a jogszabályok mennyiben szóltak a külföldnek és mennyi volt a kormányzatban a jogszabályok végrehajtására az akarat, azt — amellet, hogy ezek a jogszabályok a belső törvényhozás szempontjából csak egész kis mértékben voltak az anyagi jog érvényességi forrásai — az a körülmény jellemzi legjobban, hogy a kérdést érdemben rendezni hivatott szabályt — a kisebbségi főkormánybiztosság felállításáról szóló rendelettvény végrehajtási utasítását és a kisebbségek kéréseinek elintézésénél szem előtt tartandó vezéreket tartalmazó minisztertanácsi naplót — elsősorban a külföld tudomására hozták és az ország belsejében a cenzúra még hosszú ideig nem engedte azokat ismertetni.⁹⁴

1. Az államvezetés három, egymástól eltérő jellegű intézkedést hozott e tárgyban, amelyeket együttesen kisebbségi statútum néven jelöl meg a közhasználat: Az első az 1938. május 4-i 101. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *kisebbségi főkormánybiztosság felállításáról* szóló törvény (lege pt. înființarea comisariatului general al minorităților), a második az 1938. aug. 4-i Hiv. Lapban megjelent s az előbbi törvénynek végrehajtásáról szóló szabályrendelet (regulament pentru funcționarea comisariatului general al minorităților), végül a harmadik az 1938. augusztus 4-i 178. sz. Hiv. Lapban megjelent s a *kisebbségek kívánságainak elintézésénél a minisztériumok által követendő vezérekről szóló minisztertanácsi határozat*. (Jurnal al Consiliului de miniștri, prin care se stabilesc directivele, de care trebuiesc conduse ministerele în rezolvarea dezideratelor minorităților.).

2. A kisebbségi statútum létrejöttének körülményei között figyelemre-méltó az a tény, hogy az egyes rendelkezések megalkotásánál a legfontosabb szerepet a külügyminisztérium vitte. Így az 1938. május 4-i rendelettvény indokolását a külügyminiszter, pénzügyminiszter és a miniszterelnök terjeszti a király elé és ugyancsak ők ellenjegyezték a rendelettvényt is.⁹⁵ Ez annyival feltűnőbb, mert a kisebbségi ügyek rendezése ebben az időben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartozott,⁹⁶ tehát elsősorban ennek kellett volna közreműködnie a hatáskörét érintő rendelettvény megszerkesztésénél, ennek ellenére azonban a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak semmi szerepe sem volt a rendelettvény megalkotásában.

3. Az 1938. aug. 4-i minisztertanácsi határozatot is elsősorban a külügyminisztérium előterjesztésére hozták meg.⁹⁷ Mindennek pedig azért

⁹⁴ Vö. Mikó, i. m. 208—209. A belföldi román sajtóközleményeket szemelvényesen közli a MK. XVII—1938., 410. skk.

⁹⁵ Ld. a miniszterelnökség 1688/1938. sz. előterjesztését, közli a *Comisariatul general al minorităților*, CLR. 147. sz., 4.

⁹⁶ Az 1937. március 10-i 57. sz. Hiv. Lapban megjelent s a vallás- és közoktatásügyi minisztérium szervezetéről szóló törvény (lege pt. organizarea Ministerului Cultelor și Artelor) 6. § 4. pont és 14. §.

⁹⁷ „... Consiliul Miniștrilor în ședința sa dela 1 August 1938, ascultând expunerile d-lor miniștri: al Afacerilor Străine... stabilește în baza legiuirilor în vigoare următoarele norme...” (Az 1938. aug. 4-i 178. sz. Hiv. Lapban közzétett min. tanácsi határozat bevezető része.)

van rendkívüli jelentősége, mert Nagyrománia államvezetésének mindig az volt az álláspontja, hogy a kisebbségi kérdés az ország belügye. Az illetékes miniszter kirekesztése és a külügyminiszter részvétele a statutum megalkotásában azt bizonyítja, hogy a kisebbségi kérdés látszólagos rendezése ebben az időben kizárólag külpolitikai érdek volt.⁹⁸

⁹⁸ Ld. pl. a román kormány választ Franciaország 1869. évi jegyzékére, idézi Fouques-Duparc, i. m. 103., továbbá a román álláspontot a békekonferencián, előbb 22—23. Külpolitikai érdekből egyes esetekben a hivatalos körök is elismerték, hogy a kisebbségi statutum nem jelenti a kisebbségi kérdés végleges rendezését. Így pl. Gafencu Grigore külügyminiszter a román szenátus és képviselőház egyesített külügyi bizottságában, 1939. nov. 29-én. [... Această reglementare (t. i. a kisebbségek jogi helyzetének rendezése, szerz. megj.) se va face printr'o lege a minorităților.“] MK. XIX—1939., 570.